

1972

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 158

Vzlet inž. Kašpara v Olomouci

Z výstavy Vlastivědného ústavu v Olomouci
„Československé letectvo na stráž míru a socialismu“

První letadlo nad Olomoucí r. 1910 (inž. Jan Kašpar)

Přední strana obálky:

Letadlo Morava L 200 na květnové obloze
Snímek J. Juryšek

PETRÁŠŮV PALÁC V OLOMOUCI

Na náměstí Míru v Olomouci s radnicí uprostřed postavenou stojí mnoho významných měšťanských domů a šlechtických paláců. Palác Petrášů na západním průčelí náměstí (čís. 25) vyniká uměleckou hodnotou: bohatým barokním průčelím, cenným vstupním portálem i renesančními arkádami v nádvoří. Kromě toho se vyznačuje hodnotou historickou, neboť v tomto domě byla založena první učená společnost v Rakousku, která se stala věhlasnou po celé střední Evropě. Touto Společností neznámých přešel palác i do zájmu mezinárodního; a tak se dostalo objektu nejvyššího ocenění, které chybí všem ostatním domům.

Západní průčelí náměstí je předěleno dvěma úzkými uličkami, Švédskou a Divadelní, a Petrášův palác stojí skoro uprostřed na rohu Švédské ulice, která vznikla původně z důvodů požárních. Říká se, že tato německy zvaná Putzengasse vznikla za švédské okupace, kdy vybourali jeden úzký dům, aby se vojáci při obhajobě města dostali snadno a rychle k hradbám. Palác je tedy dům nárožní, ačkoliv jeho charakter je jako dům řadový s průčelím k náměstí a s dvorním křídlem do dvora i do uličky. Stavební parcela je podélné formy a pozůstává ze dvou bývalých starých středověkých gotických objektů. Dům má dvě patra a půdní podkroví, sedlový krův s valbou do uličky; na střeše k náměstí osazeny čtyři vikýře s oválnými otvory a kryté zvalbenými stříškami. Průčelí nad přízemím je obloženo kamennými plotnami a zakončeno průběžnou kordonovou římsou, uprostřed má mohutný portál s figurální výzdobou; po obou stranách jsou zřízeny třídílné obchodní výklady. Horní část průčelí je ohraničena svislými pásovými lizénami. Rozdělení oken není pravidelné, v I. patře je umístěno pět oken, z toho jsou to okna sdružená a jedno samostatné. V II. patře je šest oken, z nich jsou pravidelně rozmístěna 4 okna a jedna dvojice. Tyto dvojice oken připomínají provedení budovy v době 16. století. Okna v průčelí prvního patra mají podokenní římsy a jsou lemována profilovaným a barokně zalomeným ostěním; nahoře jsou chráněna bohatě zprohýbanými a profilovanými frontony. Plochy nad okny jsou vyplněny ornamentikou z akantů a pásků rámujeících reliéfně zobrazené lidské oko; výplně jsou zakončeny na krajích volutovými konzolkami. Okna v druhém patře jsou obdobně rámována a vyzdobena, jen ostění není zalomeno. Podkrovní malá okna mají zalomená ostění na všech stranách a pod okny mají obdélné zalomené hladké výplně. Profilovaná hlavní římsa domu používá ve vlysu motivu triglifů. Do Švédské uličky je průčelí uličního domu hladké, a proti protějšímu domu v uličce je rozepřeno zděnými klenutými pasy zvanými přámpouchy, a to ve třech pořadích nad sebou. Průčelí dvorní budovy je rovněž hladké, má ale do ulice okenní otvory.

Portál domu

Uprostřed domu je umístěn vjezd současně upravený jako vchod do domu vyzdobený velkým a bohatě zdobeným portálem. Pilíře portálu stojící na odrazných kamenech jsou ukončené profilovanými náběžnými římsami; na tyto nasedá ar-

chivolta ze stlačeného oblouku po obvodech stejně profilovaná jako pilíře. Po stranách pilířů na soklech umístěné pilastry jsou kanelované s proloženými pruty a zakončené polopostavami Atlantů. Ty nesou zalamované bohatě profilované kladí s římsou. Modelace obnažených těl Atlantů jsou provedeny plastickým reliéfem svalstva. Na římsě, v osách pilastrů, jsou osazeny vázy bohatě nesymetricky a boltcově zdobené; uprostřed portálu je zavěšen kamenný znak ve velké kartuši a završený korunou. Na římsě po stranách znaku jsou umístěny pololežící postavičky dvou puttů. Portál je celý z pískovce, jen figury Atlantů jsou zhotoveny ze štuky.¹ V koutech u chodníku mezi sokly pilastrů a pilíři portálu jsou umístěna čtvrtkruhová kamenná sedátka.

Vchod portálu uzavírají dřevěná jednokřídlá vrata, mající uprostřed vstupní dvířka. Ve světlíku nad vraty je umístěna železná mříž bohatě zdobená ve formách obdobných, jako je zhotoveno zábradlí na schodišti, tj. ze splétaných železných pásků s monogramem a korunkou. Opeření vrat i dvířek vytváří čtvercové obrazce diagonálně skládané do úhlopříčky; prostřední (nejmenší) čtverce mají vždy uprostřed vyřezáno oko, a to oko pravé. Celkem je oko vyřezáno ve čtvercích čtyřikrát.² Závěsy křídel vrat jsou mohutné a těžké; jejich okutí, klika, zámek i kruhové klepadlo jsou původní zhotovené ve formách barokních.

Znak Petrášův

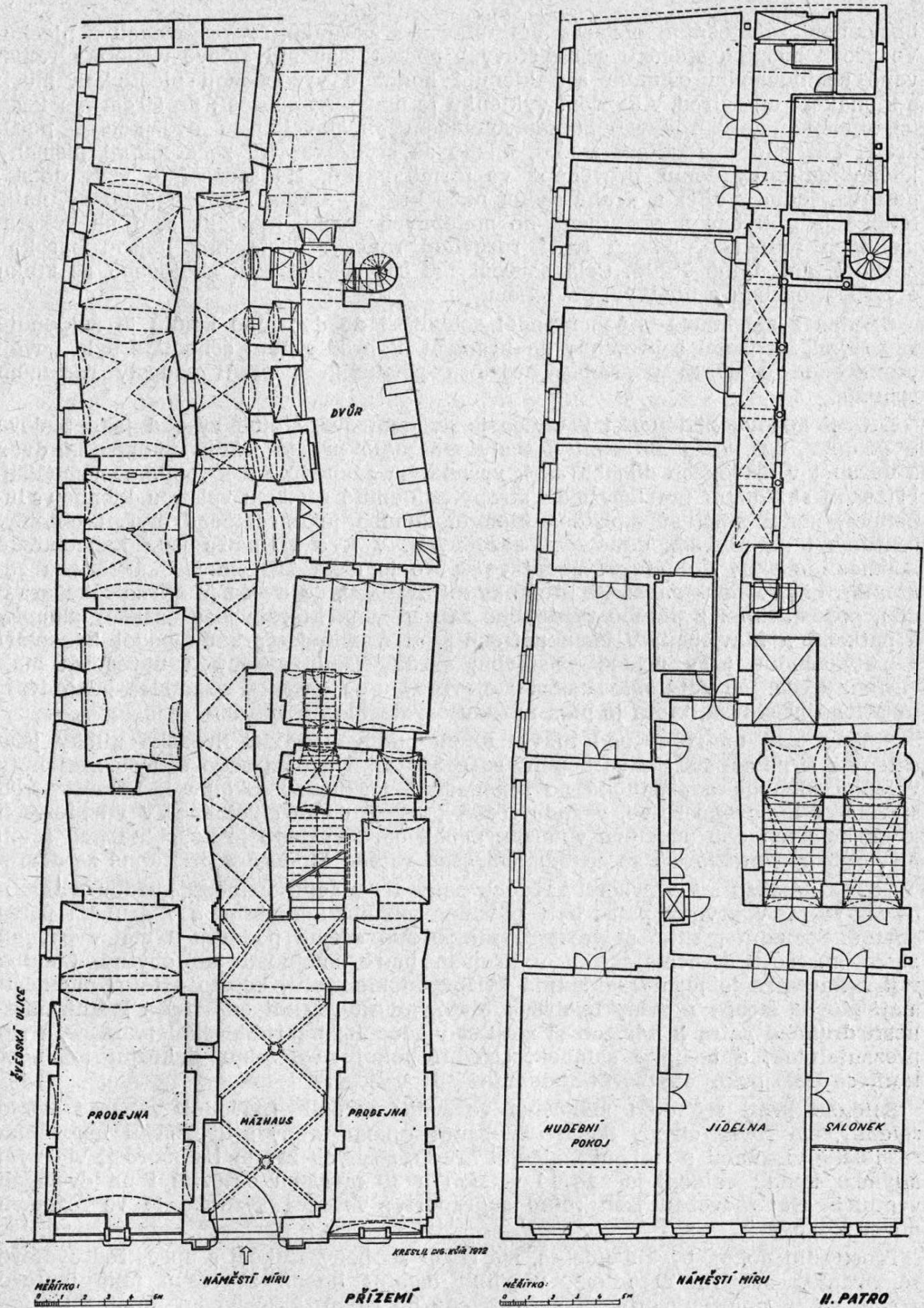
Velká kamenná kartuš zavěšená uprostřed na portále tvoří plášť pro znak, jenž zahrnuje celý erb s helmami a klenotem. Kartuš je řešena symetricky ze spirálovitých boltců větších rozměrů a zdobených ve vrcholu maskou s korunkou. Štít znaku je čtvrcen a uprostřed má srdeční štítek, v němž na ploše trávníku jsou umístěny tři kopce, vrchy, nad nimi tři hvězdy vedle sebe. V první a čtvrté čtvrti ve zvlněném šikmo postaveném břevnu je nahoře okřídlený dvouocasý lev a dole uprostřed je umístěna růžice. Ve druhé a třetí čtvrti vykračuje z vnitřního okraje orel s korunkou. Z koruny nasazené na erbu ze tří helmů vyrůstají: z první okřídlený lev, z druhé ze šachovaných rohů dva zkřížené turecké prapore s koňskými ocasy, z nichž z každého vlají tři vavřínové listy, a z třetí v otevřeném okřídlení stojí ozbrojený muž držící v pravici meč s rukojetí.

Tento erb svobodného pána získal 15. ledna 1717 Maxmilián Petráš, císařský generál, polní strážmistr a pevnostní velitel v Brodě ve Slavonii, za zásluhy ve válkách s Turky a dědičně užíval jej také jeho manželský syn s Marií Annou, hraběnkou Beckertovou, doktor filosofie Josef svobodný pán Petráš, vědec a spisovatel v oboru vlastivědy, narozený 19. října 1714 v Brodě ve Slavonii a zemřelý 15. května 1772.³

Půdorysná dispozice

Střed přízemí zaujímá mázhaus 4,70 m široký a 10 m (resp. 13 m) hluboký a zaklenutý dvěma poli křížové klenby; v pokračování se mázhaus rozšiřuje a rozděluje na široké schodiště a užší chodbu do dvorního křídla. Před tímto rozdělením je mázhaus zaklenutý výsečemi přes roh (koutovými lunetami). Hrany křížových klenb jsou opatřeny štukovými lištami z poloviny 17. století a klenby nasedají na ploché odstupněné konzoly podepřené plochými pilířky.⁴ Podlaha mázhausu je vydlážděna dřevěnými špalíky a sokl zdiva je obložen dřevěným úzkým deštěním. Blízko za domovními vraty vede prudce klesající schodiště do sklepa, do staré vinárny.

Schodiště vedoucí do pater je dvouramenné pilířové se schodnicemi, je značně široké, 250 cm. Mezi pilíři pnou se klenební pasy ve tvaru kobylich hlav a ramena jsou podklenuta křížovými klenbami se štukovými lištami na hranách. Plochy stěn jsou v sádrové omítce bohatě zdobeny. Podesty jsou podklenuty plackami mezi klenebním pasem a vyzdobeny nástropnými vykrajovanými zrcadly. Zábradlí schodiště je železné zhotovené bohatou páskovou ornamentikou se sty-

Půdorysy přízemí a II. patra Petrův paláce v Olomouci.

lizovanými začátečními písmeny majitelky a s korunkou vykrajovanou z plechu. Ve všech bočních stěnách schodištvých podest jsou půlválcové výklenky rámované profilovaným ostěním a zaklenuté konchou vyzdobenou plastickou mušlí s klenákem uprostřed. V každém výklenku je umístěno sousoší; na 50 cm vysokém, odstupněném a zprohýbaném tmavohnědém podstavci jsou dvě dětské puttí, držící štít buď s detailem znaku, anebo se stylizovanými začátečními písmeny jména majitelky domu, provedené ve formě pásků. Na sousoší je vždy dětská postava, jedna stojící a druhá sedící nebo klečící, mající rozhozené nožky, nahá tělíčka jsou hybná a seskupená do malebných pozic, hlavičky sedí na úzkoramenných tělíčkách, pozadí tvoří rozevláté roušky. Postavičky nejsou barokně zavalité, ani úplně štíhlé. Celá sousoší 130 cm vysoká jsou zhotovena ze štku s vysoce lesklým a hladkým povrchem.

Chodba z mázhauzu vedoucí podél schodiště do dvorního křídla je zaklenutá křížovými klenbami s hřebínky na hranách. V prodloužení schodiště byla nověji přistavena do dvora podřadná prostora přístupná z první podesty ramenem schodů.

Dvorní budova přiléhající k uličce je dvoupatrová, stejně vysoká jako budova k náměstí, na konci stavební parcely má malé příčné křídlo ukončující dvůr a vedoucí v dřívějších dobách až k vysunutým záchodům a k točitému schodišti. Přízemní skladištní prostory mají stropy zaklenuté plochou valenou klenbou s lunetami; podél skladišť umístěná klenutá chodba je ohraničena čtyřmi oblouky osazenými na pilířích, dodatečně zazděnými. V I. a II. patře jsou kancelářské místnosti s okny do uličky; podél ve dvoře je úzká 150 cm široká chodba zaklenutá křížovými klenbami s hřebínky na hranách, do dvora je ohraničena arkádou, pozůstávající z plného vyzdřeného zábradlí, na kterém jsou osazeny sloupky s patkami a hlavicemi. V obou patrech jsou 4 oblouky arkády podél kanceláří a pátý oblouk je v příčné přístavbě; arkády jsou zazděny a uprostřed mají vložena okna, jen pátý oblouk zůstal otevřený a za arkádou se nalézá ještě dvorní příčná přístavba, která je přes arkádu osvětlována a větrána.

Sklepy jsou umístěny pod hlavní uliční budovou. Podél Švédské uličky jsou sklepy o šířce asi 450 cm seskupeny za sebou až k dvorní budově. Jsou zaklenuty valenou klenbou a přístupné po schodech z mázhauzu. Sklepy k náměstí jsou stavěny z lomového zdiva, v zadní části jsou ze zdiva cihelného. V místnostech je od dávných dob umístěna vinárna. Druhá partie sklepů je umístěna pod schodištěm a pod prostorem za schodištěm, jsou valeně klenuté a přístupné ze dvora.

Dům k náměstí má v průčelí každého patra tři hlavní místnosti, každou o hloubce asi 10 m. V prvním patře byly původně místnosti honosné a v druhém patře obytné. Poslední majitel si prostory přizpůsobil svému podniku a měl v prvním patře místnosti kancelářské a v druhém patře místnosti jen obytné. Chodba v prvním patře je jediná zaklenutá křížovými klenbami, kdežto ostatní místnosti mají ploché stropy a stěny opatřeny hladkými sádrovými omítkami. Jedině místnosti druhého patra k náměstí si majitel v roce 1899 zařídil velmi honosně a reprezentativně, a to jako salónek, střední pokoj za jídelnu a krajní místnost k uličce jako pokoj obytný či hudební.

Salónek proti schodišti malovaný ve světlém tónu (původně v barvě světle zelené), má rovné stropy bohatě zdobené štukem, stěny s dřevěným obložením rozdělené vložkami s malými malbami hradů, různých krajin i s mořem, větrným mlýnem apod.; celkem je zde 14 větších a 10 menších obrázků i na dveřních výplních. Nade dveřmi jsou velké supraporty; veškerá výzdoba je ve formách novorokokových.

Prostřední pokoj, bývalá jídelna, má strop zdobený štukem s uprostřed oválově rámovaným světlým zrcadlem, všechno ostatní hnědě zbarvené jako imitace dřeva; stěny obloženy dřevem a rozděleny do ráků k upevnění tapet z tmavočerveného hedvábí s jemným květinovým vzorem. Celý pokoj, jeho dřevem oblo-

žené stěny, dveře, štukové supraporty i strop s výjimkou oválového zrcadla jsou zbarveny v tónu tmavohnědém.

Obytný hudební pokoj s rovným stropem je vyzdobený štukem ve vysokém reliéfu ve slohu nového rokoka, a to jak v rozích, tak i uprostřed provedeny v bílém tónu se zlatým lemováním. Supraporty nade dveřmi bohatě zdobené jsou zhotoveny ze sádry a zbarveny tmavohnědě jako barva dveří. Líce zdí po celé výšce pokoje jsou obloženy deštěním, přitom sokl při podlaze a horní vlys, fabion a římsa jsou průběžné kolem celé místnosti. Prohnutý fabion je vyzdoben rokokově štukou a modře zbarvený. Střední plocha deštění je rozdělena na svislé tabule sčepované do rámu; každá tabule vel. 116×206 cm obsahuje dvě obdélníkové vykrajované náplně a každá náplň 70×54 cm je pomalovaná malbou s motivy antické mytologie. Uprostřed mezi náplněmi 46 cm od sebe je namalována rokajová kartuš. Delší stěny místnosti jsou rozděleny na 7 tabulí včetně dvoukřídlových dveří. Krátké stěny u oken mají také úzké tabule podobně i stěna u vstupních dveří. Také nábytek byl v pokoji ve slohu nového rokoka, dodala jej firma nábytkové továrny Heřmanna z Vídně. Mohutná a vysoká kachlová kamna stojící poblíž vstupních dveří, jsou stavěná z bohatě zdobených barevných kachlů. Malby ve výplních na jednotlivých tabulích jsou provedeny po vzoru kreseb v barvě tmavošedé a stínované tmavou barvou, podklad obrazů tvoří barva zlatá. Tabule jsou provedeny v barvě tmavomodrošedé. Na stěnách a dveřích, vždy na horní a dolní výplni, je celkem 49 obrazů. Jednotlivé malby, pokud se daly aplikovat na antickou mytologii, znázorňují antické postavy bohů a hrdinů, případně jejich činy a výjevy. A jsou to na krátké stěně při vstupu: Aiás a dole Ifigeneia, na dveřích Mars a dole Héra, Athéna a Zeus, na stěně Héraklés a Atlas, Kéyx a dole chybí malba. Na dlouhé boční stěně s dveřmi: Aineiás nese otce Anchíza s jeho synem Askaniem a smrt Herakla, únos Persefony Hádem a Bellerofón na Pégasu, Heliós na zlatém voze a Neoptolemos vraždí Priama. Ve dveřích Dionýsos a Silénos, Apollón a Floa, Artemis a Hermés, Satyr (Silénos) a Hermés. Na stěně Dionýsos s Ariadnou a Héraklés, Ganymédes a Daidalos spolu jeho syn Ikaros, Boréas a manželka Óreithýia a dole Zefyros s nymfou Chloé. Stěna mezi okny: Zeus a Arés, Héraklés u sochy a Héraklés a saň, Héra a Léda. Na dlouhé stěně: Orfeus a Bakchantky kolem Orfea, Perseus s Andromedou a Athamás, Thisbé prchá a Thisbé se vraždí nad Pyramem (z Ovidiových Proměn), Teiresiás s Odysseem a únos Európy Diem, Héra a Afrodita, Penthesileia a Poseidón, personifikace Adonise s Afroditou a jejich rozchod.⁵ Třeba jsou výjevy a postavy dobře vystiženy, celkový dojem i jednotlivosti zanikají v ponurých barvách.

Historie Petrášova paláce

Petrášův palác stojí na západním průčelí náměstí Míru čís. 25, popisné číslo 410 a jeho nejstarší známý majitel v roce 1536 se jmenoval Daniel Heppner; od roku 1546 byl majitelem patrně jeho blízký příbuzný Filip Paulholzer, který byl majitelem mnoha pozemků a domu na předměstí Střední ulice a měl také v blízkosti orloje při vchodu do radnice prodejní místnost kotec (Gewölbe). Po něm od roku 1564 byl majitelem zase Václav Heppner a jeho dědici. Od roku 1576 se stal majitelem Jan Bítovský; po něm začínají se o dům zajímat také rodiny šlechtické. Roku 1604 získal dům Jan Bohuslav Zvole z Oder, pak jeho manželka a dědici z Oder a Goldenštejna a od roku 1625 je majitelkou Anna ze Žerotína a z Oder. Roku 1637 byl prodán dům Tomáši Panetiovi a je již známá jeho kupní cena 3 281 zl. mor.; a pak zase přichází šlechtický majitel a dům kupuje roku 1642 rodina hraběte z Vrbna. Roku 1654 je majitelkou Eliška Polepina hraběnka z Vrbna. Jistě měla dům velmi dobře zařízený i pro vzácné návštěvy, neboť například v době volby biskupa roku 1663 byl v domě ubytován vrchnostenecký dvorní komoří hrabě Nostic. Roku 1679 v domě bydlela a zdržela se zde celá

suita poselství jedoucí z Moskvy ke dvoru do Vídně; přijela tři knížata a současně i dva vyslanci s průvodem čítajícím na 260 osob. Na své zpáteční cestě z Vídně se zase v Olomouci zdrželi. Pak se střídali jen členové z rodiny, roku 1686 hrabě Josef z Vrbna a roku 1707 dědici hraběte z Vrbna. Za velkého požáru města roku 1709 dům vyhořel a poslední dědic svobodný pán Jan z Vrbna dům prodal za nízkou cenu 2 143 zl. mor. roku 1719. Patrně po požáru nebyl dům řádně opraven, jen provedeno to nejnutnější, aby byl obyvatelný.

Důkladnější opravu a zhodnocení domu provedl asi nový majitel Štěpán Ricci, Ital od Tridentu v Tyrolsku; byl vinárníkem a zřídil vinárnu ve dvou zadních světnicích a pak ve sklepě, kde je vinárna až do nynější doby. Od roku 1720 byl Ricci majitelem solného státního regálu, tedy byl císařským dopravcem soli. Již v roce 1722 se dostal do městské rady, byl starostou města a od 19. 7. 1734 až do své smrti 21. 11. 1740 byl královským rychtářem města Olomouce. Patrně měl mnoho funkcí, prodal brzy dům a roku 1725 jej koupila Anna Marie Petrášová, svobodná paní hraběnka rozená Beckertová, vdova po Maxmiliánu Petrášovi, císařskému generálu, Feldwachtmeisteru a pevnostním veliteli v Brodě ve Slavonsku. Za zásluhy v tureckých válkách obdržel její manžel 15. ledna 1717 titul svobodného pána a šlechtický znak. Dům od Ricciho koupila Petrášová roku 1725 za 5 500 zl. mor. Brzy po nastěhování do Olomouce postavila v letech 1725 až 1727 na hřbitově kolem kostela sv. Mořice hrobní kapli loretskou s kryptou, ve které byla později pochována. V roce 1734 byl dům připsán svobodnému pánu Josefu Leopoldovi Petrášovi. Petráš byl vysoce vzdělaný muž širokého rozhledu, znalý světa, procestoval západní Evropu, zvláště Francii a Německo, ale poznal také Itálii a Řecko. Narodil se 19. října 1714 v Brodu ve Slavonii, vychován byl v Trnavě a vzdělával se na universitě v Olomouci, kde získal doktorát filosofie; na universitě v Lovani studoval práva. Věnoval se, po vzoru svého otce, vojenské dráze, ale brzy po úmrtí rodičů, kdy obdržel rozsáhlé statky, vzdal se vojenské služby a usadil se v Olomouci. Zde se věnoval své zálibě, vědě a literatuře, a vytvořil si prostředí, ze kterého vzniklo vědecké středisko. Pro tuto společnost potřeboval odpovídající prostředí, kde by se mohli členové scházet, proto si svůj dům zařídil a upravil na pravý palác. Předně upravil vhodně celé průčelí domu, vstup ozdobil vzácným bohatým portálem, ještě dnes nejhodnotnějším v Olomouci, v širokém mázhauzu doplnil konzoly kleneb bohatší profilací, hrany kleneb vyzdobil širokými profilovanými lištami a prostory s renesančními arkádami v patře zpřístupnil novým širokým schodištěm, které bohatě vyzdobil a doplnil sochařskými výtvary; společenské místnosti ke schůzkám v patře opatřil odpovídajícím zařízením, přitom stěny obložil koženými tapetami.

Kolem sebe shromažďoval vědecké pracovníky, takže v roce 1746 mohl založit učenou společnost Societas incognitorum — Společnost neznámých učenců, první to učenou společnost na území někdejší habsburské monarchie a stal se jejím presidentem. Tak se stala Olomouc sídlem vědy, literatury a umění. Společnost pěstovala literaturu, vědu a vydávala také vědecký časopis, zase první toho druhu v Rakousku, přitom odpovídající tehdejšímu kulturnímu směru a stala se věhlasnou po celé střední Evropě. Této Společnosti však nepřála olomoucká universita ovládaná jesuity a Společnost se nemohla dobře rozvíjet a zvolna upádala, až se rozpadla roku 1751. Po tomto neúspěchu se Petráš z Olomouce odstěhoval na svůj statek do Nových Zámků u Bučovic, který koupil i s renesančním zámkem již v roce 1750, a zde se dále obíral literaturou, uměním, spisováním vědeckých prací a dopisováním s cizími uenci. Zemřel 15. května roku 1772 před 200 lety. Palác v Olomouci prodal roku 1756. Přešel do měšťaňských rukou, ve kterých již trvale zůstal až do poslední doby. Koupil jej Ignác Prosch, rukavičkář, a objekt se stal i domem pravovárečným. Vdova Barbora Proschová dům roku 1766 prodala Jindřichu Weiglovi z Olomouce za 9 000 zl. mor., ten zde zřídil zase prodej vína. Dům dědil jeho syn Josef Weigel roku 1792 za cenu 12 500 zl. mor., a teprve roku 1803 jej koupil Vojtěch Scholz za 15 500 zl. mor. a v roce 1804

byl již majitelem Josef Slepíčka a zaplatil za něj 17 000 zl. mor. Od roku 1807 získala dům rodina Františka Siegla za 18 500 zl. mor.; majitel byl původně krejčí, ale stal se vináříkem a působil zde plných 53 let, kdy dům přešel na dědice Josefa Siegla, Adolfa, Amálii a Julii a konečně roku 1863 zdědila dům Amálie Siegllová za cenu 5 745 zl. vídeňské měny. Posledním majitelem domu se stala rodina Otahalova z Holice roku 1875; prvními byli Jan a Cecilie Otahalovi, kteří dům koupili za 7 500 vídeň. zlatých. Jan měl statek v Holici a byl také kovářem. V roce 1879 pronajal v domě byt mladému začínajícímu a česky uvědomělému advokátu. V domě se scházela česká společnost a dům se stal dočasným střediskem národního života v době, než byl postaven v Olomouci Národní dům (roku 1888). Našel zde útulek Slovanský čtenářský spolek, vznikl zde Pěvecký hudební spolek „Žerotín“, vytvořena zde byla Ústřední záložna rolnická a umluveno založení Vlasteneckého spolku muzejního, který vznikl roku 1883 a povstalo tak první české muzeum na Moravě.⁶ Jan Otahal měl čtyři děti,⁷ nejstarší syn František Otahal se stal majitelem domu roku 1892, měl výhradní zastoupení podniku Vítkovických železáren pro Moravu vyjma Ostravska a přivedl svůj podnik k velkému rozmachu, takže si mohl zakoupit i zámek se statkem v Náměšti na Hané. Dům Petrášův přestavbou přizpůsobil svému podniku v roce 1899; v patře, kde měl Petráš přijímací místnosti, upravil kanceláře a byt si zařídil ve II. patře. Světlou výšku místnosti zvýšil, osadil nová okna, jinak průčelí přizpůsobil původnímu stavu. Obytné místnosti si přepychově zařídil. Další stavební zásah provedl roku 1938 postavením rovné terasy nad schodištěm i se zdviží, ze svých zdravotních důvodů, tato úprava však musela být ze statických důvodů v roce 1959 odstraněna. Po smrti Františka Otahala v roce 1943 stali se majiteli dědici, manželka a tři děti. Po roce 1945 objekt převzal zčásti a po roce 1962 úplně podnik městského bytového hospodářství, který má v domě dočasně úřadovny.

Stavební vývoj Petrášova paláce

Na místě Petrášova paláce stávaly původně dva středověké domy, jak to prokazují dva úplně samostatné gotické sklepy; byly to domy o hlubokých a úzkých stavebních místech. Z období gotického slohu se v domě zachovaly jen tyto dva sklepy.

V době renesančního slohu byly tyto středověké domy spojeny a vystavěn jeden dům v nynějším rozsahu. Má dosti široký normální mázhaus s obchodními místnostmi po jeho obou stranách. Na mázhaus navazuje schodiště do patra, v původním renesančním stavu se nezachovalo. Podél, resp. vedle schodiště, vedla chodba původně do dvora, nyní do dvorní podélné budovy, je zaklenuta renesančními křížovými klenbami. V pokračování hlavní budovy do uličky Švédské byla přistavěna dvorní budova a zakončena krátkým příčným křídlem; v průčelí, ve dvou patrech, má renesanční arkády pozůstávající ze čtyř půloblouků na kamenných sloupcích a z páté arkády na malém příčném křídle; arkády byly v pozdější době zazděny, zůstaly otevřené jen na křídle. Renesanční dům do náměstí stavěl patrně majitel Jan Bítkovský, který vlastnil dům v letech 1576 až 1604. Dvorní budova s arkádami byla přistavěna dodatečně, neboť chodby uličního domu nenavazují přímo na chodby při dvorních arkádách. Tuto dvorní budovu a její arkády mohl stavět již šlechtický majitel domu Bohuslav Zvole z Oder a Goldenštejna, který vlastnil objekt v letech 1604—1637. V tomto období, v roce 1620, byla snad v domě ubytována část družiny zimního krále Fridricha Falckého při jeho holdovací cestě Moravou.

V období počátečního barokního slohu byla dlouhou dobu majitelem domu rodina hraběte z Vrbna, a to od roku 1642 až do roku 1719. Velké stavební úpravy se v této době patrně neuskutečňovaly a nemůžeme to také posoudit, neboť neznáme, jak vyhovovalo třeba renesanční schodiště, které se nezachovalo, také interiér z této doby mohl být vhodně upraven a zařízen pro vzácné návštěvy.

Dům totiž v roce 1709 při velkém požáru města vyhořel a majitel dům jen zběžně opravil, aby mohl být obyvatelný, neboť při prodeji v roce 1719 měl prodejní hodnotu pouhých 2 143 zl. mor., kdežto v roce 1637 byl prodán za 3 291 zl. mor.

Teprve nový majitel od roku 1719, vinárník Štěpán Ricci, provedl důkladnější opravu a zhodnocení domu, neboť při prodeji měl daleko vyšší hodnotu (5 500 zl. mor.) nežli při koupi domu (v roce 1719 — 2 143 zl. mor.). Majitel měl však jiné zájmy a touhy nežli být jen obchodníkem s vínem, brzy prodal dům hraběnce Anně Marii Petrášové; po její smrti dědil dům syn Josef Petráš, takže dům zůstal v rodině 31 let, a to od roku 1725 do roku 1756. V této době byl objekt přestavován ve slohu pozdně barokním; zachovalo se skoro celé nové průčelí i s portálem, dále majitel odboural staré schodiště a postavil nové s architektonickou a sochařskou výzdobou; zábradlí dal zhotovit ozdobné mřížové z páskového železa, splétané v závitech do vzorů. Reprezentační místnosti, piano nobile, vznešené patro, upravil v I. patře a bylo jistě velmi pěkně vyzdobeno a zařízeno, jak prokazují zbytky bohatě zdobených kožených tapet.⁸ Veškerá vnitřní úprava byla provedena v době pozdně barokní ve slohu již s vlivy raného rokoka. Touto přestavbou se širokým a vskutku zámeckým schodištěm a vzácným portálem se dům stal skutečně šlechtickým palácem, do kterého byli uváděni vědečtí a umělečtí představitelé z Olomouce i cizí hosté. Vzhled paláce z této doby se zachoval na velkém obraze, na kterém je zobrazen slavnostní vjezd kardinála Troyera do Olomouce v roce 1747.⁹

Zánikem učené společnosti přešel palác roku 1756 do měšťanských rukou. Stavebně se potom v budově mnoho neopravovalo, jediné se provedla přístavba za schodištěm do dvora a provedlo se zazdění arkád, aby se lépe zužitkovaly prostory související s arkádami a přizpůsobovaly se našemu podnebí. Finanční hodnoty domu při prodávání dalším majitelům se při každé změně majitele značně zvyšovaly, bylo to odůvodněno tehdejší hodnotou peněz, která neustále klesala a nemohla určovat stavební zhodnocení domu.

Teprve roku 1875 se změnila situace, kdy majitelem domu se stala rodina Otahalů z Holice u Olomouce, ale až roku 1899 vznikly nové stavební úpravy v domě. František Otahal zařídil dům tak, aby vyhovoval jeho podniku; příruční skladiště železa měl ve dvoře v přízemí. V patře upravil kanceláře, klenby nad přízemními obchody vyboural a nahradil rovnými stropy, okno ke schodišti opatřil ozdobnou železnou mříží napodobující ornament schodišťového zábradlí, jen ploché železo nahradil čtvercovým profilem. Podobné mříže, tři vedle sebe, se použily v roce 1971 k uzavěru mázhauzu. Ve sklepě při boční ulici zůstala vinárna zmodernizována a schodiště k ní upraveno. Obytné místnosti si zařídil majitel v II. patře; v místnostech v hlavní budově zvýšil světlou výšku o 60 cm, provedl rovné stropy a postavil nad půdním patrem nový krov. Tři pokoje v II. patře zvláště nákladně upravil a zařídil přepychově, všechno ve slohu nového rokoka; úprava těchto prostor se zachovala do nynější doby, jen nábytek a zařízení bylo odvezeno. Barokní schodiště z doby Petrášovy bylo nově vymalováno firmou Heller z Vídně; je škoda, že tato hodnotná soudobá malba vzala za své v roce 1953, když musela být odstraněna terasa zřízená nad schodištěm.

Poslední stavební změna nastala v roce 1940, kdy místo dřevěných obchodních portálů bylo průčelí přízemních obchodů upraveno odpovídajícím novodobým způsobem podle návrhu olomouckého akad. architekta H. Stratila a obloženo kamennými plotnami. Jiné stavební úpravy, kromě oprav štuků, maleb a normálního udržování domu se neprováděly.

Závěr

Petrášův palác je památkově chráněným objektem v městské památkové rezervaci v Olomouci. Tento objekt značné závažnosti je velmi hodnotný jak pro svoji uměleckou hodnotu, tak i po stránce historické, a to založením první vě-

decké společnosti neznámých — Societas incognitorum v roce 1746. Touto Společností nabyl dům i významu mezinárodního.

Z těchto hledisek je o dům další starost, aby dům také svou náplní odpovídal této památkové hodnotě, aby celý objekt patřil kultuře a byl výchovně co nejvíce využíván. Začátek byl učiněn: jedna část přízemí je již upravena pro galerii „Díla“ — podniku českého fondu výtvarných umění a v II. patře je část vzácných prostor používána za úřadovny „Díla“ Českého fondu oblastního střediska v Olomouci. Je zde umístěno olomoucké pracoviště Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze a Klub výtvarných architektů má zde kancelář. Jedině denní vinárna „U Trojice“, umístěná ve sklepě, má toto místo historicky vydrženo od roku 1719 za vinárníka Ricciho, původem z Itálie. Ostatní místnosti v I. a II. patře užívá dočasně ředitelství Podniku bytového hospodářství města Olomouce do doby nežli se uvolní jejich původní místnosti v bývalém paláci Salmově na náměstí, v čís. 1.; a také ještě obchodní místnost chemické čistírny nepatří ke kultuře, ale i ta bude nahrazena jiným kulturním podnikem a přitom bude opraveno dvorní průčelí a arkády uvedeny do původního stavu.

¹ Při opravě portálu v roce 1953 štuk potřen vápnem.

² Kromě těchto 4 ok jsou pod okenními frontony na průčelí v omítce zobrazena oka — snad připomínající nějaký symbol učené společnosti.

³ Podle d'Elvért, Histor. Literaturgeschichte in Mähren, uvádí J. Siebmacher's, Wappenbuch, Sv. IV., oddíl 10. Der Mährische Adel, Norimberk 1899, str. 99, tab. 78.

⁴ Při zavádění nového elektrického vedení v říjnu roku 1969 zjištěno po odsekání omítky odstupně konzoly, že se pod ní objevila ve zdivu jednoduchá hladká konzola z tesaného kamene z pískovce, podepřená kamenným plochým pilířkem; patrně šlo o čtyřhranný pilíř o straně 47,5 cm, který nesl odbouranou klenbu v prostoru obchodní místnosti.

⁵ Srov. literatur. Vojtěch Z a m a r o v s k ý, Bohové a hrdinové antických bájí, Praha 1965.

⁶ ČVSMO, roč. 35-1924, str. 148, B. V y b í r a l, Spolkové jubileum r. 1923; z přednášky místopředsedy Josefa Vyvlečky.

⁷ Nejstarší syn František, byl mu připsán Petrášův palác, druhý syn Tomáš zůstal na statku v Holici, dcera Emma se provdala za Eugena Fierlingra, profesora na něm. reálce v Olomouci a nejmladší dcera Marie se provdala za lékaře Jakuba Hudce, který působil celou dobu v Holici.

⁸ Zbytky tapet uloženy v muzeu Vlastivědného ústavu; zobrazeny ve Zprávách Vlastivědného ústavu v Olomouci čís. 152-1971 při článku V. B u r i a n a, Přehled literárněhistorické produkce o olomoucké Společnosti neznámých učenců.

⁹ Olejový obraz velikosti 6,50×1,15 m v obrazárně zámku v Kroměříži, malovaný roku 1783. V. B u r i a n : Ikonografie Olomouce, čís. 139, Sborník KVM IV/1956-1958, str. 400.

Tomáš H r b e k

STUDENT SLOVANSKÉHO GYMNASIA V OLOMOUCI HYNEK BABIČKA

„Dnes zapomenutá postava Hynka Babičky jest z tragických zjevů, jimiž v minulém století tolik byla bohatá česká Morava,“ psal v r. 1910 Miloslav H ý s e k v životopisné předmluvě k Babičkovým literárním kritikám,¹ jejichž vydáním chtěl zájem o Babičku znovu vyvolat. Proč byla a je zapomenuta osobnost, kterou označil Zdeněk N e j e d l ý, za *vůbec nejlepší snad hlavu celé Moravy*? Tato zdánlivá nesrovnalost je dána nepoměrem mezi Babičkovou osobností a jeho skutečnou publikační činností. Vydal-li totiž Hýsek nedokončený cyklus kritických rozprav, udělal to proto, že se třicet let po Babičkově smrti nedalo nic jiného vydat. Babička totiž teprve sbíral vědomosti, s úporností sobě vlastní si budoval samostatný pohled na svět, když jeho práci předčasně ukončila smrt. Je jistě zbytečné uvažovat o tom, co by byl Hynek Babička pro českou literární vědu znamenal, ale

jeho ohromná píle a houževnatost, s níž upřesňoval své mnohokrát proškrtávané a přepisované rukopisné práce, a jeho mnohostranná osvětová činnost dávají tušit, že by byl dovedl využít svých znalostí k tvůrčí práci. Právě proto, že dílo Hynka Babičky zůstalo otevřené, mnohdy jen v náznaku či plánu další činnosti, je nemožné oddělovat je od Babičkova života, těsně spjatého s prvními léty existence Slovanského gymnasia v Olomouci.

Nejnovější základní informaci o Hynku Babičkovi dává Soupis spisovatelů v Dějinách české literatury (Praha, NČSAV 1961, III., s. 550): Naroděn 26. října 1855 v Blatné, zemřel 22. března 1880 v Gottwaldově. Jako rok přechodu na studia práv v Praze je uveden rok 1875. Tyto údaje jsou nepřesné. Podle blatecké matriky narození se Hynek Babička narodil v Blatci u Olomouce 24. října 1855 jako osmý z deseti sourozenců. Hynkův otec Matyáš Babička i otec Hynkovy matky Antoníny, Josef Navrátil, byli půllánici v Blatci. Na Slovanském gymnasiu Babička maturoval — podle Seznamu maturantů od roku 1872—1927 A. Kubise (Památník 60. výročí Českého gymnasia v Olomouci 1867—1927, Olomouc 1927, s. 188) — roku 1876. V tomto roce, nikoliv tedy v roce 1875, přešel do Prahy studovat práva. Zemřel 22. března 1880 ve Zlíně.

Rozhodující vliv na utváření Babičkovy osobnosti, na usměrnění jeho zájmů a na jeho národní uvědomování mělo studium na Slovanském gymnasiu v Olomouci. Hynek byl zapsán do primy v druhém roce trvání gymnasia, v školním roce 1868/1869.

Vliv školy se projevil od terciie, kdy Hynka učil ředitel školy Jan Ev. Kosina a nově příchozí profesor dějepisu a kreslení Jan Havelka. S profesorem Havelkou se Babička nestýkal jen jako se svým učitelem ve škole, ale i mimo školu. Profesor Havelka dal totiž popud ke vzniku literárního spolku, jehož členům zadával různá témata, která pak zpracovávali buď ve verších nebo jako prózu. Hynek se však, třebaže byl se svým přítelem, spolužákem Vítězslavem Houdkem, který bydlel u profesora Havelky v podnájmu, čelným členem tohoto sdružení, brzy orientoval jiným směrem.

František Táborský,² který chodil na gymnasium o dva ročníky níž, vzpomíná, že se Hynek odmítal účastnit psaného časopisu nižší třídy, neboť považoval takovou činnost za diletanství, za hraní si na literaturu. V literárním spolku získal Babička spíš kritický pohled na literaturu, než snad touhu sám vyniknout jako literární tvůrce.

Nejvíce působil profesor Havelka na Hynka v hodinách dějepisu. Babičkovi bývalí spolužáci Karel Minařík,³ profesor reálného gymnasia v Olomouci a Florian Mrázek,⁴ děkan v Lipníku, přiznávají profesoru Havelkovi velké zásluhy o to, že probudil ve studentech vlastenecké cítění a pocit sounáležitosti s ostatními slovanskými národy. Hynek pod Havelkovým vedením se zaujetím studoval dějiny — již na gymnasiu přečetl několikrát Šafaříkovy Starožitnosti. Zájem o vztah Čechů k jin slovanským národům, zvláště k sousedním Slovákům a Polákům, se projevil také v novém zaměření literární skupiny, kterou později vedl Hynek sám. Vyžadoval od členů skupiny, aby každý ovládal některý slovanský jazyk a informoval ostatní o literatuře v něm psané. MUDr. Jan Jánošík,⁵ profesor Karlovy university, který jako člen družiny sledoval srbskou a chorvátskou literaturu, jmenuje dále Vítězslava Houdka, který zpracovával ruskou literární produkci, polskou pak Hynek Babička s Josefem Klvaňou. K družině asi patřil i Hynkův mladší bratr Antonín Babička (studoval o ročník níž než Hynek), jenž později překládal pro Koledu z maloruštiny, hlavně Marko Vovčoka.

O rozsahu a důkladnosti práce družiny svědčí rukopis *Literatury polské*,⁶ kterou psal Babička v septimě. Rukopis tvoří čtyři sešity. První sešit má podtitul *Literatura vědecká, Doba VI., B.* Další tři sešity, věnované beletrii, jsou souhrnně označeny jako *Literatura novomoderní (1850—1874), Doby VI., část druhá: Sešit 1., Lyrika a epos; Sešit 2., Drama polské; Sešit 3., Román, povídka, novela.* Soubor

není úplný; sešit s názvem *Literatura vědecká* je označen jako B, že existoval sešit A, o tom svědčí odkaz na první díl u hesla Michal Garbowski.

Sešit věnovaný polské naučné literatuře je spíš sbírkou materiálu než samostatnou prací, obsahuje hojné výpisky z časopiseckých recenzí, ze slovníků atd. V oddílech *Filosofie v užším smyslu a Estetika a děje literatury* (s pododdíly *Estetikové, Dějiny literatury* a *Děje politické*) a v oddíle *Vědy historii pomocné* (s pododdíly *Archeologie, Geografie a cestopisy, Filologie* a *Právo a státnictví*) podává Babička stručný životopis doplněný citáty a základní charakteristikou jejich práce. Zdálo by se, že jde o studijní výpisky, ale další sešity, zejména sešit zabývající se polským románem, povídkou a novelou, jsou vědomě psány pro čtenáře či posluchače, na něhož se Babička obrací. Zde se již Babička nespokojuje s pouhými biografickými a bibliografickými poznámkami. V úvodní kapitole Sešitu 3., Historický vývoj se snaží popsat a teoreticky zdůvodnit vznik a vývoj prozaických literárních druhů v Polsku a objasnit jejich vztah k světové literatuře. Při rozboru vývoje polského románu a povídky rozděluje období 1800—1874 do tří period podle literárních škol, jež pak podrobně charakterizuje. Druhou a třetí periodu dokládá v dalších kapitolách rozbořem a hodnocením jednotlivých spisovatelů reprezentujících tato údobí. Sešit tak tvoří celek, jenž byl asi určen ke čtení, jak tomu nasvědčují některé řečnické obraty v textu. Sešity *Drama polské* a *Lyrika a epos* jsou organizovány podobně.

Babičkův život na gymnasiu se zdá být ve světle dokumentů jeho pracovního úsilí i ve světle vzpomínek přátel téměř ideální. Hynek nabýval vědomostí v míře daleko přesahující rámec gymnasijských znalostí. Vítězslav Houdek⁷ o něm říkal, že „*znal důkladně a dopodrobna všechny literatury slovanské bez výjimky; nebylo knihy důležitější v kterémkoli slovanském jazyku, které by nebyl — maje k ní přístup — nepřečetl*“. Přesto právě v této době prochází Hynek životní krizí, která prověřuje pevnost a hloubku jeho životních názorů a pravdivost jeho ideálů. Vypovídá o tom list deníkového rázu,⁸ v němž Babička hodnotí dosavadní život a formuluje svůj životní program. Dá se říci, že tento list znamená pro Babičku životní mezník už proto, že jej vůbec napsal. Z toho, že je psán na jednotlivý dvojarch (jeho část je koncept dvou dopisů a poznámky k přednášce v Blatci), lze soudit, že si Hynek v té době nepsal deník, tím je existence listu výjimečnější. Vnější důvodem k jeho napsání je konec roku 1875:

„*Psáno 31. prosince roku 1875.*“

Tak divně ten život můj plyne již od těch skoro dob, co vstoupil jsem na dráhu lidské snahy po vědě. Pln šlechetné snahy za všechno dobré, přechasto nadšen a hotov vše, vše s co lidská moc a duše jest obětovati pro národ svůj, roztoužen veškerým srdcem po pravdě a vědě, pln ctižádosti šlechetné, pln obětavosti pro obecné blaho národa, dobrého, ale týraného, nevzdělaného lidu našeho, ale též přechasto přemožen ctižádostí malichernou, ba i nešlechetnou, sobeckou; často nihilismem a pesimismem šířán až v základech duše, pln ošklivosti k lidem a společnosti lidské, ba často až na pokraji propasti černé, v níž pohřbítí jsem chtěl ducha i tělo své... Byly krize to v životě mém hrozné, o nichž snad nikdo na světě nebude mít tuchy, než ty bohudík láskou přátel mých, duši krásných povah nejryzejších překonány jsou a život můj ustálil se doufám na pozitivních, pevných a pravých základech: všeobecných ideách pravdy a krásy. Pochybnosti o konečném účelu a výsledku života člověkovu, veškerého lidstva, vesmíru nerozřešeny mi trvají, však již nejsou tak hrozné, jak bývaly, ba osten, kterýmž zdálo se, že proklána a zabita bude duše, bytost má, již zlomen navždy. Názor můj do života nesmírně jasnější a bystřejší a podle toho i jednání a chování opatrnější a pevnější. Protiví se mi lidé, protože prohlédl jsem, že ohromná většina jich jsou duše a povahy mělké, pravšední až zvířecí, zato však tím více přilnul jsem ku přátelům svým a ku všem lidem dobré a pevně vůle, dobrého srdce a poctivé povahy, tím pevněji přilnul jsem ku národu svému a tomu dobrému lidu našemu.

Idea, kterou řídím a podřídím veškeren svůj život jest: spojití veškero Slovanstvo v jeden celek alespoň duševní, aby důstojnou část vykonalo v práci veškerého člověčenstva. Tou ideou hledím nadchnouti všechny přátele své, než nevím dosud, budou-li dobrými druhy v boji nastávajícím, čili je strhne ten malicherný, ale mocný proud ukojení chvilkových libůstek, kterým se žene veškerá mládež nynější, a v kterém utonul již na věky i bratr jeden, dosti nadaný, ale hezký švihák, jehož ideálem jest býti hledaným rekem vyšší uhlazené společnosti, i přítel bývalý, duše poctivá, která sice nepochopila myšlenek mých, která však mohla snad býti podporou mravní v boji nastávajícím, nyní však proměnil se v člověka pravšedního. Jsem bohužel téměř přesvědčen, že ne všichni setrváme při myšlence, za kterou zdánlivě pracujeme všichni. Ochablost alespoň nesmírná již nyní se u mnohých jeví veliká. Však necht' jest jakkoliv, já již na dráze počaté setrvám, neboť po ranách těch hrozných, kterými stížena byla duše má i srdce mé, již snesu daleko lehčeji ztrátu několika přátel, dobře zároveň věda, že čím méně nás bude, tím důvěrnějším a stálejším přátelstvím lnouti k sobě budeme. Vždyť deset nejlepších přátel nahradí mně dvě přítelkyně: Františka a Anna, ač zůstane-li tato tou Aničkou, kterou jest nyní. Ač jediná, upravdě veškerou bytost mou prochlívající láska má, tak čistá a veliká, jak zřídka se jeví na světě, jest tak nešťastna, že hrozí často záhubou, zoufalstvím duši i životu mému, že hrozí zničení ve chvílích nesmírného vášnivého bolu i zásady dobyté přetěžkými boji a trpkými zkušenostmi, zápasy duševními, mnohdy až smrtelnými, i přátelství upřímné a vroucné, přátelství tak srdečné, jakého jen schopna jsou srdce mladíků šlechtěných, tož přece zmírněno jest neštěstí mé přátelstvím dívky, již miluji, dívky to tak krásné povahy, jako andělů božích, tak něžné, tak prostomilé duše, jak nevinného dítěte, tak vroucího srdce, jako máteře boží, tak nadaného, bystrého ducha, jako málo dosud žen, a přátelstvím její přítelkyně, anděla to dívky.

Když vzpomenu, jak blažený bych vedl život po boku Františčině, tu trápí mne žal nevýslovný, když vzpomenu, že zůstane mi přátelství její, přátelství to, jakého neznali přemnozí duchové vznešení, mužové veleslavní, géniové národů, tu slábne bol můj a do srdce vrací se klid a spokojenost s osudem. Již rezignoval jsem a odhodlán jsem věnovati život svůj myšlence, kteráž mne ovládla úplně, nebažiti tak po blahu osobním, jako po vítězství pravdy a práva, po blahu přátel svých, předně ovšem po blahu Františky mé, a teprv potom, aby život můj, pokud možná, plynul bezstarostně v soukromém zátiší, uprostřed přátel mých, nablízce alespoň Františce drahé, abych co nejvíce možná straniti se mohl společnosti lidské, v níž vždy většina bývá složena z povah buď pravšedních, mělkých nebo sobeckých, nebo podlých a pokryteckých. Po zábavách netoužím jiných, kromě mezi přáteli svými, ač po těchto opět toužím velice, snad proto, že tak zřídka se mně jich dostává.

Tak přál bych si, aby život můj plynul tiše, s prospěchem pro právo a pravdu, pro utiskovaný lid, pro Slovanstvo, ku blahu nejdražších mých přátel. Smutné jest jaro života mého, přesmutné, bylo hroznými bouřemi provázeno, ale slunce, které je vzbudilo, jest tak božsky krásné, dobrotivé, že nelituji ho, ba díky činím osudu, že jest. Láska má, toť jediný můj, ač truchlivý a bolný, přec tak blahý sen, že rád dal bych za ni všecken ostatní život. Jeť sice vzhledem k povaze lidské a k poměrům společnosti nynější divná, že až zkoumal jsem se, není-li to jen klamně vzrušení chvilkové citů, než poznal jsem, že pravá jest a stálá. Cítím to dobře, že nebudu již milovati opravdově nikoho. Kdybych nebyl poznal Františky, kdož ví, nebyl-li bych i já buď hned mrzoutským pesimistou se stal, anebo vrhnuv se v náruč zábavám lichým, buď v nich utopil charakter a lásku ku pravdě a kráse, buď teprv vybrednuv z ní dvojnásob nezošklivil si lidstvo, a nenalézaje nikde útěchy, zahynul zoufalstvím.

Nyní však jest láska má hájem stinným, kde po denním parnu unaven a zemdlen spočinouti mohu v chladu večerním za májové noci a naslouchati šepotu listů a klokotu slavičímu, ač smutnému, přec lahodnému. — Dosti mi bývá,

vidím-li tu duši drahou, podá-li mi důvěrně ruku svou a poví sesterské slovo upřímné a usměje se tím andělským svým úsměvem.

Pak pracuje se mi vždy s větší chutí.“

Babička v tomto listu formuluje hlavní zásady a tendence svého budoucího úsilí, zásady, jež se utvářely a vyhraňovaly v době Hynkova studia na gymnasiu. Je to jednak pravda (projevuje se i v listu tím, že si Hynek dovede přiznat, že otázky pro něho tak důležité, jako otázka smyslu života a bytí vůbec „*nerozřešeny mu trvají*“, která spolu s krásou je mu kritériem hodnoty uměleckého díla, jímž ve svých kritikách poměřuje literární produkci své doby, jednak touha sjednotit slovanské národy na základě kulturní spolupráce a vzájemné znalosti národních kultur. Tato snaha se nejkonkrétněji projevila v Hynkově zájmu o slovenskou otázku.

V jedné ze svých pozdějších přednášek o Slovensku (z roku 1876 v Slavii v Praze)⁹ poukazuje Babička na své dvě cesty: „*Prvé konal jsem asi přede dvěma lety. Prošel jsem tehdy severovýchodní Moravu, Těšínsko a část severozápadního Slovenska (stolici Trenčianskou, Turiec a Oravu). Druhou cestu konal jsem po českém Opavsku, kde jsem i déle pobyl, po části českého Slezska pruského, pak opět jsem prošel a sice druhý severovýchodní cíp Moravy, Těšínsko (a sice směrem jiným než prve). Na Slovensku pak Oravu, Liptov a Spiš.“*

Na první cestě, kterou Hynek podnikl v sextě, se seznámil s J. M. Hurbanem, s nímž si potom dopisoval. František Táborský¹⁰ vzpomíná ještě na třetí Babičkovu cestu, na níž ho doprovázel o prázdninách r. 1878 s Vítězslavem Houdkem.

Pokud jde o rodinné a intimní vztahy, je v listu odsuzující zmínka o bratrovi: Babička asi neměl na mysli nejmladšího bratra Cyrila (nar. 13. 3. 1860), jemuž bylo teprve 15 let, ani Antonína (12. 9. 1857—23. 9. 1879), s kterým přednášel později v Literárním klubu v Olomouci a který přispíval do Koledy, ale snad jednoho ze starších bratrů: Františka (nar. 12. 10. 1853), Josefa (10. 3. 1848—10. 2. 1899), či Jana Evangelistu (nar. 25. 9. 1842). Dále se v listu mluví o Anně a Františce. Jde o sestry Porazilovy, členky Jednoty divadelních ochotníků besedních v Olomouci (založ. 25. 9. 1872), jež patřily k nejlepším herečkám souboru. Mladší Anna se později provdala za JUDr. Jana Žáčka, mor. zem. poslance; zemřela v roce 1931. Jedna ze slečen Porazilových se zúčastnila Babičkovy pohřbu.

Že list znamená pro Babičku životní mezník, o tom svědčí i to, že si Hynek na jeho zadní straně zkoušel podepsat se jednak s titulem PhDr., jednak s titulem JUDr., zřejmě váhal mezi oběma možnostmi.

Nakonec se Hynek, stejně jako později jeho bratr Antonín, rozhodl pro práva. Studoval v Praze od roku 1876. Tehdy začala také jeho žurnalistická činnost. Ve Slovanských listech referoval o polské literatuře, přispíval do kulturní rubriky Našince a v Koledě vycházely jeho literární a hudební kritiky. Noviny a časopisy nebyly však pro Babičku jedinou, ani ne hlavní možností jeho veřejného působení. Podstatnou částí jeho práce byly přednášky. Brzy po příchodu do Prahy vstoupil do literárního a řečnického studentského klubu Slavie, kde v letech 1876—77 přednášel. První přednášku o Slovensku pronesl 23. 10. 1876.

Hynek Babička však nepřerušil kontakt s Olomoucí. Zachoval se text přednášky, kterou proslovil v Olomouci na pokračování 21. 3. 1878 a týden nato 28. 3., jež má název *Jak myslím si národní program český a jak s ním souvisí „otázka slovenská“*, tak řečená,¹¹ v jejímž závěru odkazuje na další přednášku, v níž se hodlá zabývat tvořením se českého národa. Šlo tedy pravděpodobně o celý cyklus pravidelných přednášek.

Další okruh Babičkovy veřejné činnosti tvoří práce v Literárním klubu, který Hynek 5. dubna 1879 založil jako součást Slovanského spolku čtenářského v Olomouci. Pořádaly se tam pravidelně ve čtvrtek schůze, na nichž vždy jeden z členů klubu referoval o některé literární novince, o níž se pak diskutovalo. Hynek Babička tam rozebíral právě vyšlé Nerudovy Písně kosmické, sbírku V. Šťastného

Kytka z Moravy, knihu J. Holečka Za svobodu a Jana Klicpery Bitvu u Lipan. O románu Sofie Podlipské Nalžovský referoval Hynkův bratr Antonín.

Na referáty v Literárním klubu navazoval Babička v cyklu kritických rozprav v Koledě, v němž reagoval na českou literární produkci roku 1878. Babička nachází v soudobé literatuře dva zápasící směry: literaturu budující na domácích tradicích a literaturu inspirující se tendencemi a osobnostmi cizích literatur. Nevyvyšuje jeden směr nad druhý; vítá jejich soutěžení, neboť chápe literární spory jako předpoklad vývoje a třibení domácí literatury. V této souvislosti formuluje Babička funkci kritiky: „... *co silno, krásno a zdrávo bude, zůstane a poroste, co churavo a nezdrávo, že zahyne. Ovšem jako sad nesmí býti nechán bez zahradníka, tak ani literatura bez kritiky, jejímž hlavním úkolem je pleti všeliké bejli a hubiti všeliké ty cizopasníky.*“ Při rozboru literatury čerpající z cizích písemnictví shledává, že je to především západ, který ovlivňuje české básníky a spisovatele. Vyslovuje proto požadavek rozšířit zdroje nové české literatury o slovanský prvek.

Na tuto myšlenku navazují Babičkovy hudební kritiky. I v nich se Babička snaží najít na pozadí cizích vlivů český ráz hudby, a právě v hudbě nalézá to, co mu u literatury chybí, to, čemu říká „*živel národně slovanský*“. Představiteli tohoto směru v hudbě jsou mu Smetana, Dvořák a Fibich.

Babička chtěl v kritickém cyklu pokračovat, jak ukazují později nesplněné odkazy na příště. Cyklus však zůstal nedokončen, stejně jako zůstaly nedokončeny verše na konci Hynkova cestovního zápisníku z roku 1876:

*Až tázati se budou
kdys tebe ústa cizí,
či řádky tyto zaznamenány rukou,
Ty, z paměti-li nevymizí,
tak řekni jim:
Byl dobrý to mladík,
jenž na náspi života stoje,
si lidi dobré za přátele hledal,
by ve velké pustiv se boje,
v boje ty velké za víru v krásu,
za naději v spásu
a lásku k právu,
byv v duši i srdci poraněn
O
. zachráněn.*

A František Táborský, který Babičkův zápisník přetiskl,¹² dodává: „*Na tu záchranu nedostalo se mu do veršů slov a do života tělesné síly.*“

V roce 1879 Hynkova mnohostranná činnost ustala: zemřel mu bratr Antonín (23. 9. 1879), Hynek sám byl také nemocen a hmotně nezajištěn a tak odjel k jednomu ze svých bratrů, který působil jako učitel ve Zlíně. 22. března 1880 zemřel Hynek Babička na tuberkulózu. 24. března byl pochován za zlínském hřbitově.

Poznámky

¹ Hynek Babička, O české literatuře. Mor. Ostrava Moravsko-Slezská revue 1910.

² František Táborský, K jubileu našeho gymnasia, in Památník Českého gymnasia v Olomouci 1867—1927, Olomouc 1927, s. 105—106.

³ Karel Minařík, Vzpomínky na první léta studentská na Slovanském gymnasiu olomuckém, tamtéž, s. 89.

⁴ Florián Mrázek, Ročník 1868—1876, tamtéž, s. 94.

⁵ Jan Jánošík, Vzpomínky na první léta studií, tamtéž, s. 83—84.

⁶ Rukopis je v majetku archivu Vlastivědného ústavu v Olomouci.

⁷ Vítězslav Houdek, Za Hynkem Babičkou, Našinec, roč. XII., č. 37, 25. 3. 1880.

⁸ Rukopis je v majetku archivu Vlastivědného ústavu v Olomouci. Text je upraven podle běžných edičních zásad platných pro vydávání textů soukromého charakteru.

⁹ Rukopis je v majetku archivu Vlastivědného ústavu v Olomouci. Text přednášky je datován 23. 10. 1876 a je neúplný. O cestě na Slovensko v červenci a srpnu 1876 svědčí i Babičkův ces-

tovní zápisník, jehož část zveřejnil F. Táborský v knížce Ze studentských cest před půlstoletím, Radhošť 1933, s. 17—33.

¹⁰ Táborský, l. c. s. 34.

¹¹ Rukopisy jsou v majetku archivu Vlastivědného ústavu v Olomouci.

¹² Táborský, l. c. s. 35.

Student des Slavischen Gymnasiums Hynek Babička

Das Leben von Hynek Babička, der einer der ersten Studenten des Slawischen Gymnasiums in Olomouc war, ist unmittelbar verbunden mit der Existenz dieser Anstalt und mit dem gesellschaftlichen Leben in den 70iger Jahren des vorigen Jahrhunderts in dieser Stadt. Am Gymnasium entetand eine literarische Vereinigung von Studenten, welche die wissenschaftliche und belletristische Produktion der slawischen Nationen verfolgte. In Babičkas Verlassenschaft fand sich ein grosszügig verfasstes Manuskript Literatura polská das aus den Bedürfnissen dieser Gruppe entstand. Babičkas Interessen beeinflussten besonders Direktor J. Ev. Kosina und Prof. Havelka. Nach der Matura studierte Babička in Prag Jura. Hier widmete er sich auch weiterhin der in Olomouc begonnenen Arbeit. Er beschäftigte sich mit Literatur- und Musikkritik und bemühte sich, zur Realisierung des Gedankens der Vereinigung slawischer Nationen auf Grundlage kultureller Zusammenarbeit und gegenseitiger Erkenntnis, beizutragen. Mit seinen Freunden unternahm er Reisen nach Schlesien und in die Slowakei. Von den Ergebnissen dieser Reisen referierte er im Prager Studentenklub Slavie. In Olomouc veranstaltete er einen Vortragszyklus über das tschechische Nationalprogramm. Im Jahre 1897 gründete er in Olomouc einen literarischen Klub, dessen Tätigkeit er leitete. Babička erkrankte an Tuberkulose und ein frühzeitiger Tod beendete sein vielseitiges Schaffen.

Die literaturhistorischen Lehrbücher einschliesslich der Dějiny české literatury (Praha 1961) geben seine biographischen Daten ungenau an. Babička wurde am 24. Oktober 1855 in Blatec geboren, im Jahre 1876 maturierte er und ging nach Prag, er starb am 22. März 1880 in Zlín.

Anna Ošancová

OLOMOUCKÝ PŘÍPAD ANDREJE HLINKY ROKU 1919

Olomoucký případ vedoucího politika slovenské ľudové strany, katolíckého kněze Andreje Hlinky, uvězněného roku 1919 na Mírově, byl jedním z prvních střetnutí československé vlády se slovesnými ľudáky. Jeho počátek můžeme hledat v cestě A. Hlinky a dalších ľudáckých politiků na mírovou konferenci do Paříže v září 1919.

Když byla mírová konference v největší práci, „zjavila sa v Paríži podivná skupina troch katolíckých kňazov, oblečených do jednoduchých čiernych šiat. Vyzerali ako trojica dobromyselných dedinských farárov... Ťažký balvan ležal na ich srdci a nechceli menšiu vec, ako dostať sa do siene, kde menili mapu Evropy a povedať: Páni, my sme sem prišli v mene slovenského národa. Nerobte krivdu nášmu národu.“¹ Takto líčili ľudáci veľké poválečné vystoupení své strany proti politice československé vlády, cestu svých předáků Andreje Hlinky, dr. Františka Jehličky a Štěpána Mnohela z Paříže.

Koncem léta r. 1919 dosáhla nespokojenost předáků Slovenské ľudové strany s dosavadním vývojem v ČSR vrcholu. Plynula jednak z neschopnosti získat do-

statečný podíl na moci, jednak z nesprávného postupu pražské vlády vůči Slovákům vůbec. Poválečná protikatolická vlna se nejvíce projevila v českých zemích a Slovensko zasáhla málo. Luďová strana si zachovala svou bojovnost. Zpočátku se snažila o dorozumění s vládou. Luďáci upozorňovali na nebezpečí radikalizace lidu. Nabízeli svůj program jako „Pomoc proti bolševismu“.² Vláda však jejich návrhy nepřijala a došlo ke konfliktu. Luďácká agitace se ve vyhroceném boji o moc s reprezentanty vlády opírala o demagogicky zneužívanou myšlenku slovenské autonomie. Předseda strany Andrej Hlinka, chtěje dodat požadavkům luďákům větší váhy, vydal se se svými společníky do Paříže, aby si postěžoval na fóru mírové konference.

Stojíme před otázkou, kdo byl inspirátorem cesty a kdy padlo rozhodnutí vydat se do Paříže. Při řešení problému můžeme vyjít z faktů a jednoduše pátrat, kdo první onou ideu vyslovil. Ale na druhé straně nesmíme opomenout zvážit celé ovzduší, vzájemné osobní vztahy atd.

Než přistoupíme k odpovědi na položenou otázku, musíme se blíže seznámit s dr. Františkem Jehličkou. Tento vzdělaný muž, který se dal před válkou lákat výhodami práce pro Maďary, byl zřejmě oporou vznětlivého Hlinky. Vyvíjel v rámci požadavků Luďové strany velkou činnost. Jeho aktivita byla motivována touhou po církevní kariéře.³ Jehličkovi pro jeho minulost mnozí nevěřili. Chránila jej však důvěra předsedy Luďové strany, na něhož měl velký vliv.⁴

Z Hlinkovi výpovědi před Krajským soudem v Olomouci vyplývá, že byl 27. 8. 1919 získán Jehličkou k cestě do Paříže.⁵ Hlinkovy výhrůžky v dopisu, adresovaném ministerskému předsedovi Vlastimilu Tusarovi, nesou však datum 22. 8. 1919, tedy dopis byl psán pět dní před Jehličkovým návrhem. Hlinka v něm píše, že pokud nedojde ke změně politiky vlády vůči luďákům, budou tito „nútení dovolat sa aeropagu vzdeleného sveta a mierovej konferencie v Paríži“.⁶

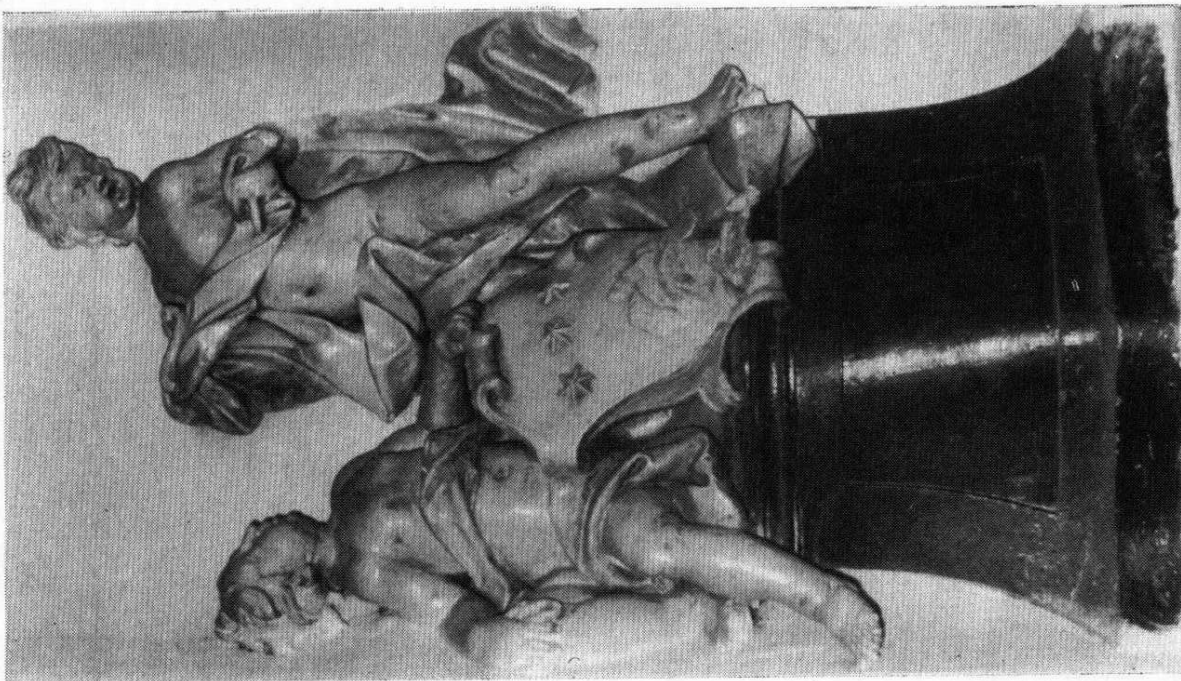
Nejpravděpodobnější zřejmě bude, že myšlenka na Paříž se nabízela už dříve a bylo celkem lhostejné, jakou formou bude stížnost mírové konferenci předána. Vzhledem k nespornému vlivu dr. Jehličky na předsedu Luďové strany budeme konstatovat jeho velký podíl na konečném rozhodnutí.⁷ Akce však nevzešla pouze z osoby Hlinkovy Jehličkovy, nýbrž i z celkové situace na Slovensku a v Luďové straně.

Ve vylíčení cesty se musíme opřít téměř výhradně o Hlinkovu výpověď u Krajského soudu v Olomouci a zpracování Karola Sidora v Hlinkově životopise,⁸ poněvadž další členové deputace nebyli podrobně nebo vůbec vyslechnuti. Hlinka se totiž vrátil z Paříže sám, ostatní členové se zdržovali ještě nějaký čas v zahraničí (Mnoheľ, Rudinský, Kubala), nebo zůstali v cizině trvale (Jehlička). Avšak detaily cesty samotné nejsou tak důležité jako její cíl a výsledky. Musíme jen počítat s tím, že Hlinka mohl některé pasáže ve výpovědi zkreslit ve svůj prospěch.

Dne 28. srpna vyjeli Andrej Hlinka, František Jehlička a Štěpán Mnoheľ (kněz a redaktor Luďáckého časopisu „Slováka“) z Ružomberoka. Protože byli opatřeni legitimacemi, opravňujícími k průjezdu přes okupované části Těšínska, dostali se bez potíží do Polska.

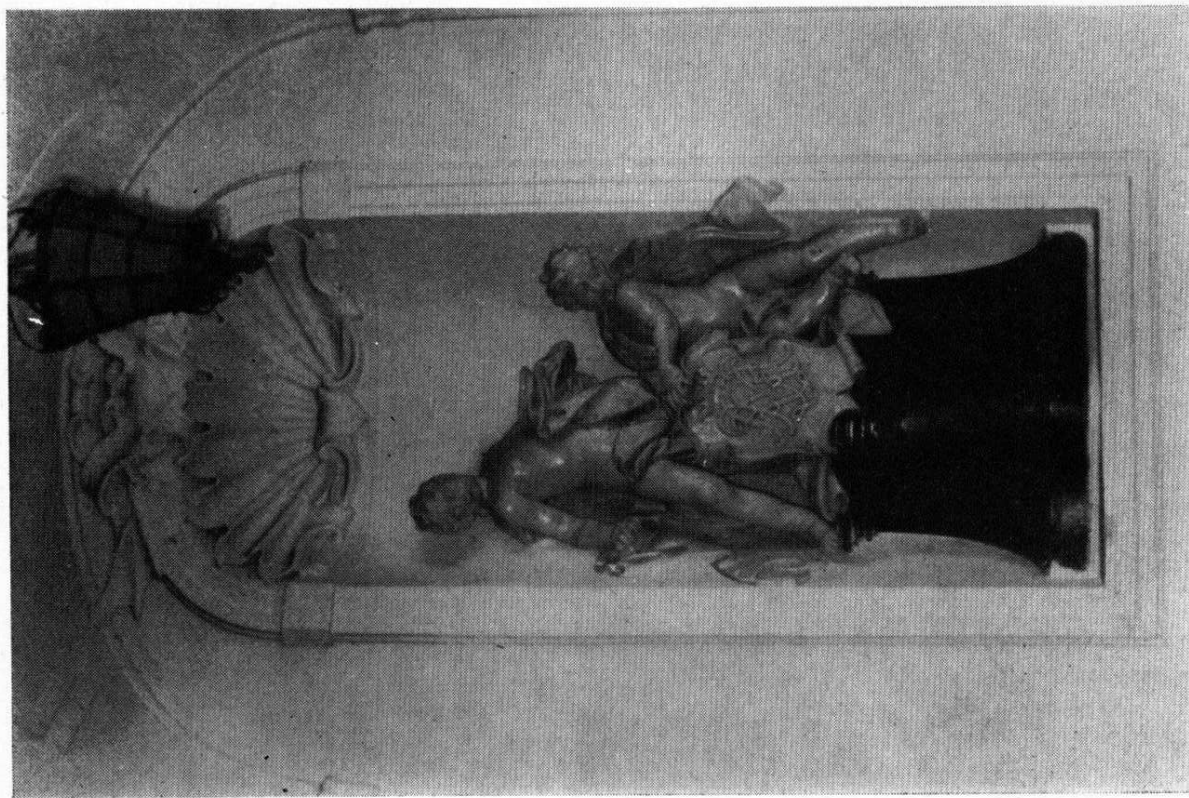
Proč deputace cestovala přes Polsko, s nímž byla republika právě ve sporu o Těšínsko? Svědčí to snad o Hlinkově politické krátkozrakosti. Mohl vědět, že mu tato skutečnost velmi přitíží.⁹ Uvážíme-li však situaci, zjistíme, že bylo zvoleno „menší zlo“. Luďáci, pokud nechtěli být ovlivněni z maďaronství, nemohli zamířit do Paříže přes Maďarsko a cesta přes české země a poražené Rakousko a Německo už vůbec nepřicházela v úvahu.

Do Varšavy trojice dorazila týž den. 30. srpna šli požádat o vystavení pasů. Mezitím se k nim připojili Slováci dr. Jozef Rudinský¹⁰ a Jozef Kubala,¹¹ kteří později z Paříže cestovali do USA, aby tam z pověření Luďové strany rozvinuly agitaci za autonomii Slovenska.¹² Zdá se, že rozšíření počtu členů deputace bylo

Putti na podestě schodiště

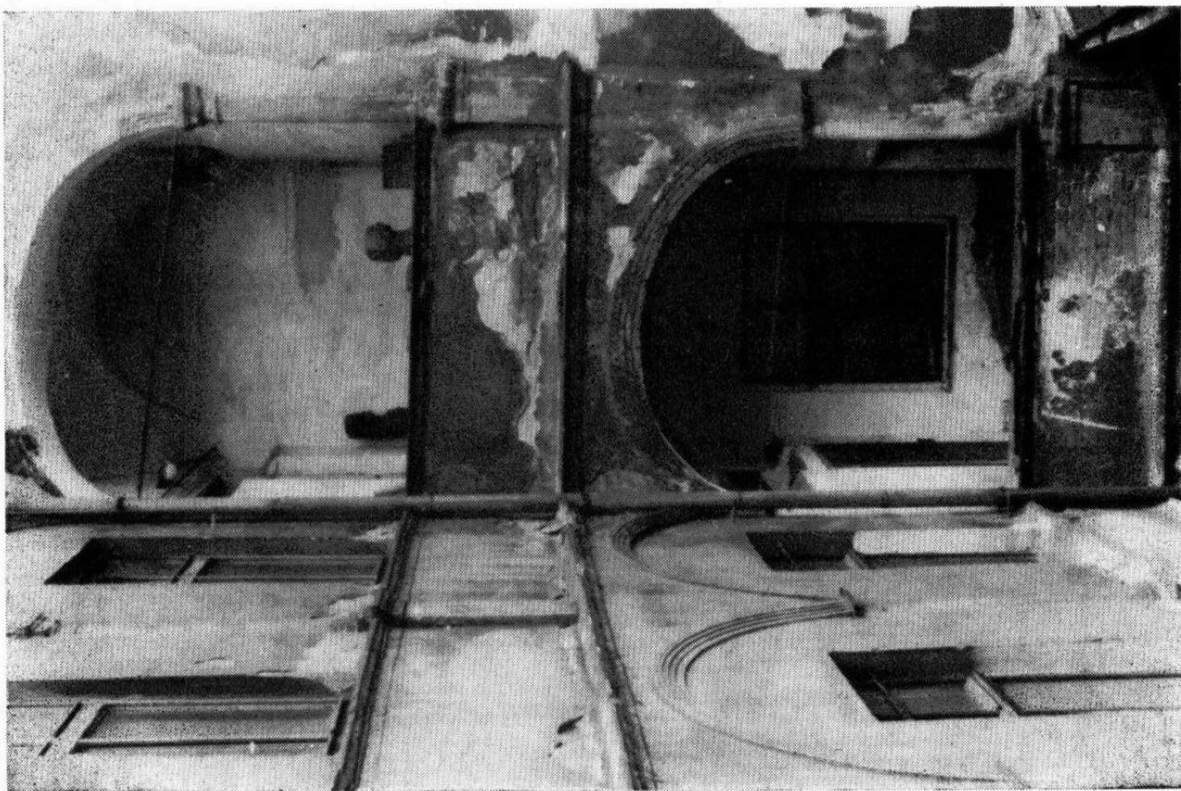
(J. Kšír, Petrášův palác v Olomouci)

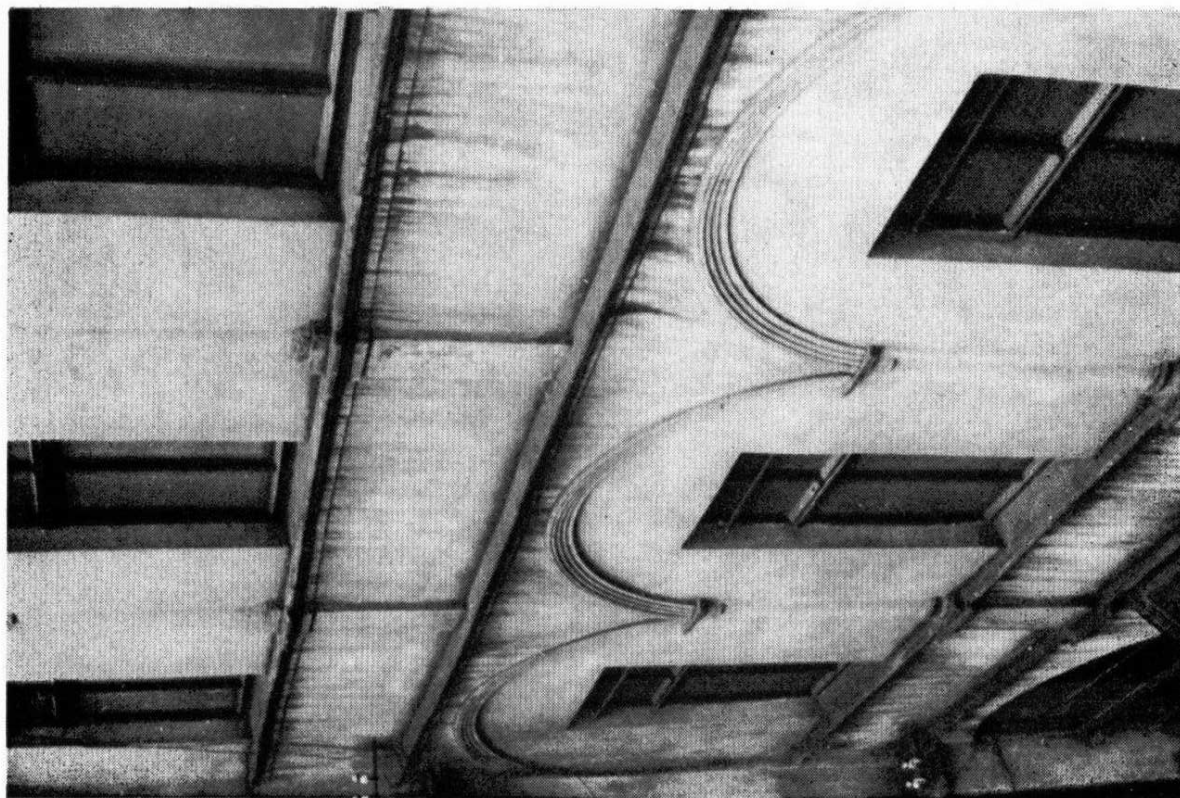
Sousoší ve výklenku na schodišti

Olomouc, Petrášův palác

snímky E. Patík

Renesanční arkády ve dvoře
Snímek E. Patík

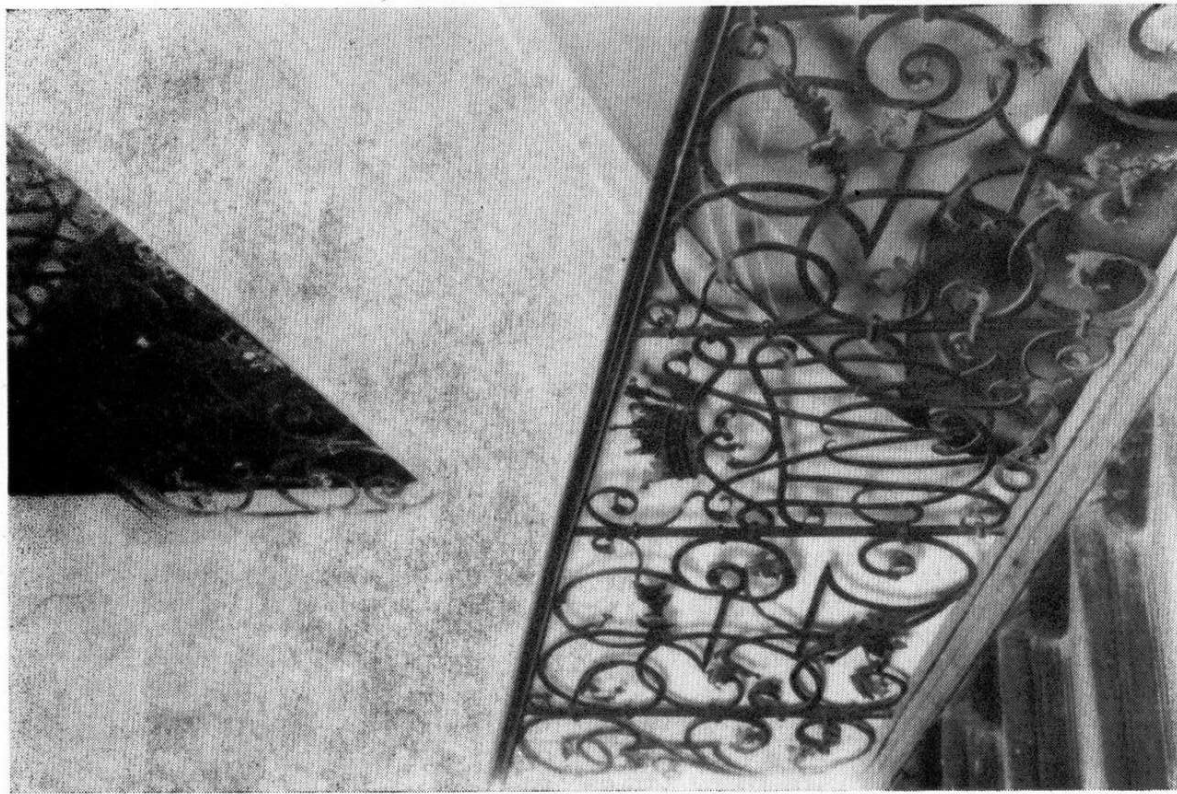

Olomouc, Petrášův palác

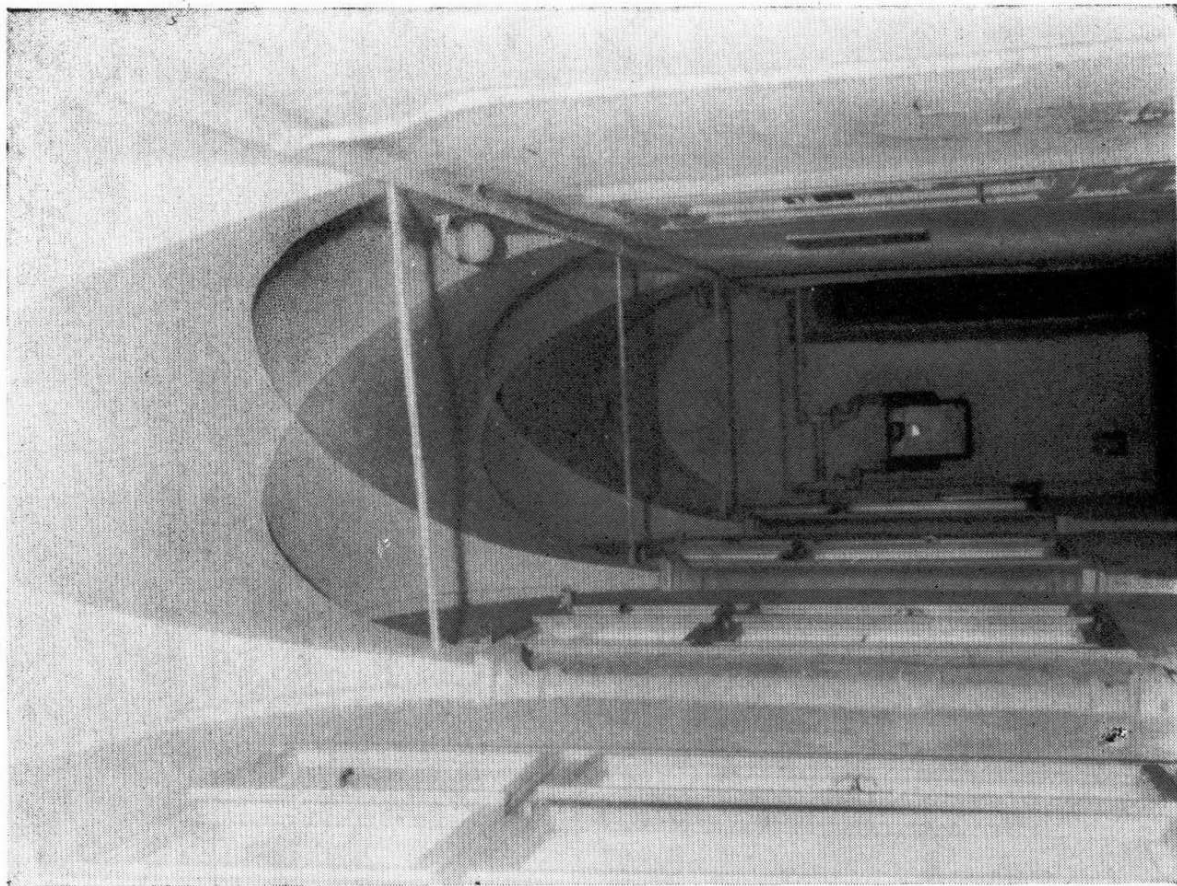
Zazděné arkády na dvorním průčelí

Snímek J. Kšír

{J. Kšír, Petrášův palác v Olomouci}

Železné zábradlí ve schodišti

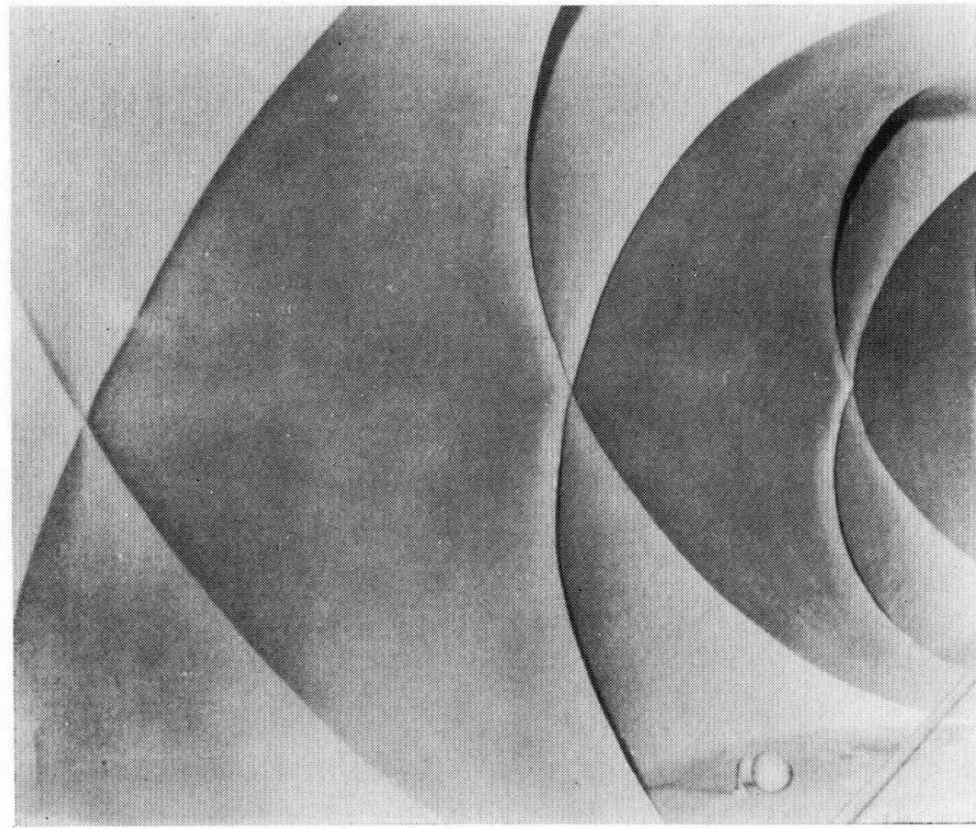

Olomouc, Petrášův palác

Chodba uvnitř renesanční arkády

snímky E. Patík

(J. Kšir, Petrášův palác v Olomouci)

Renesanční klenby v chodbě I. patra

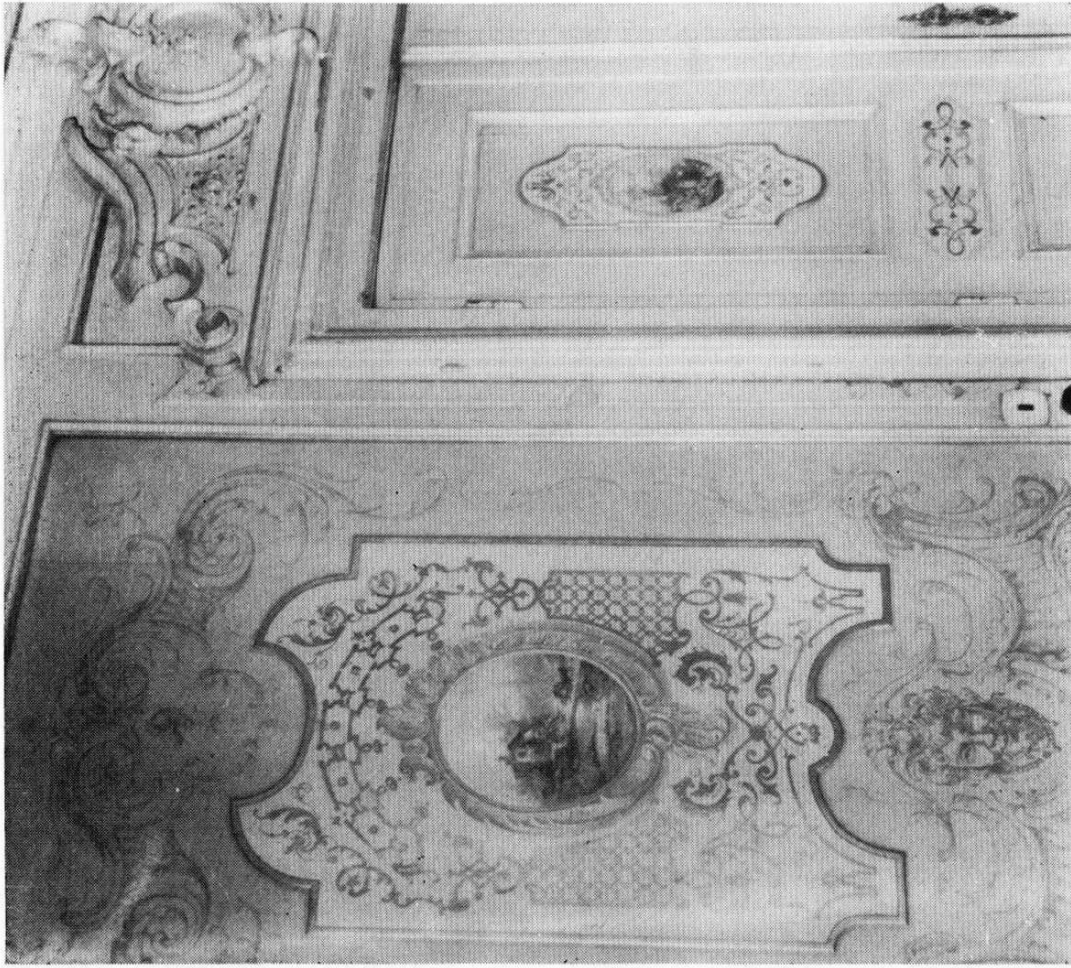

Štuková výzdoba stropu obytného pokoje ve II. patře

Olomouc, Petrášův palác

Snímky E. Patík

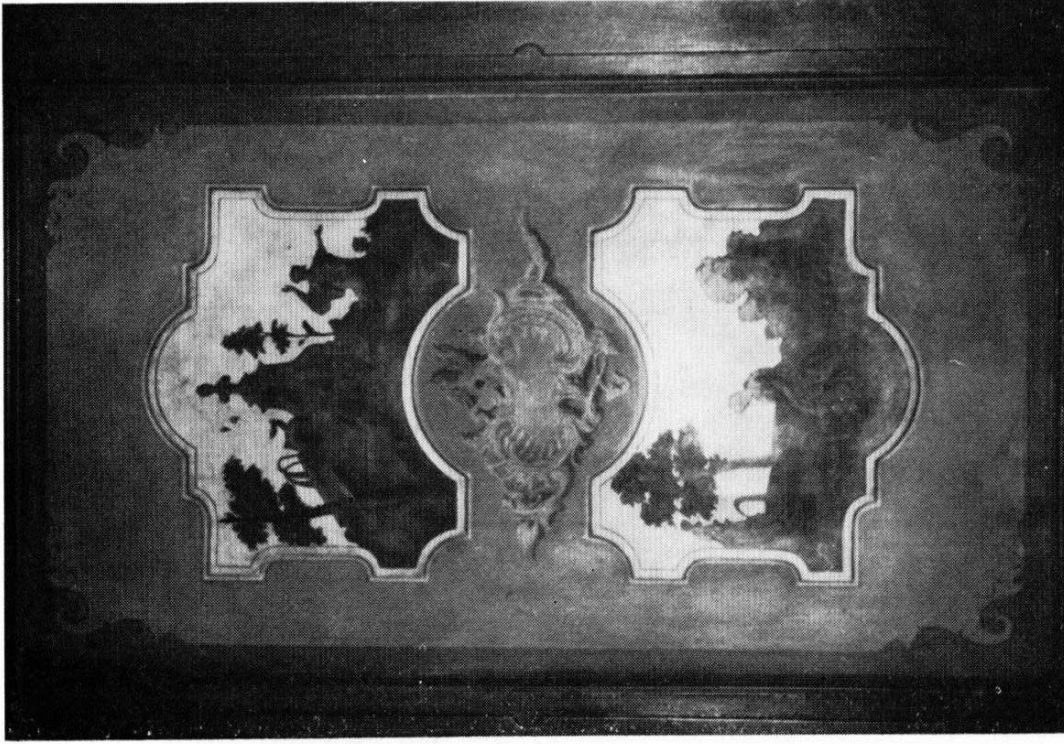
(J. Kšír, Petrášův palác v Olomouci)

Olomouc, Petrův palác

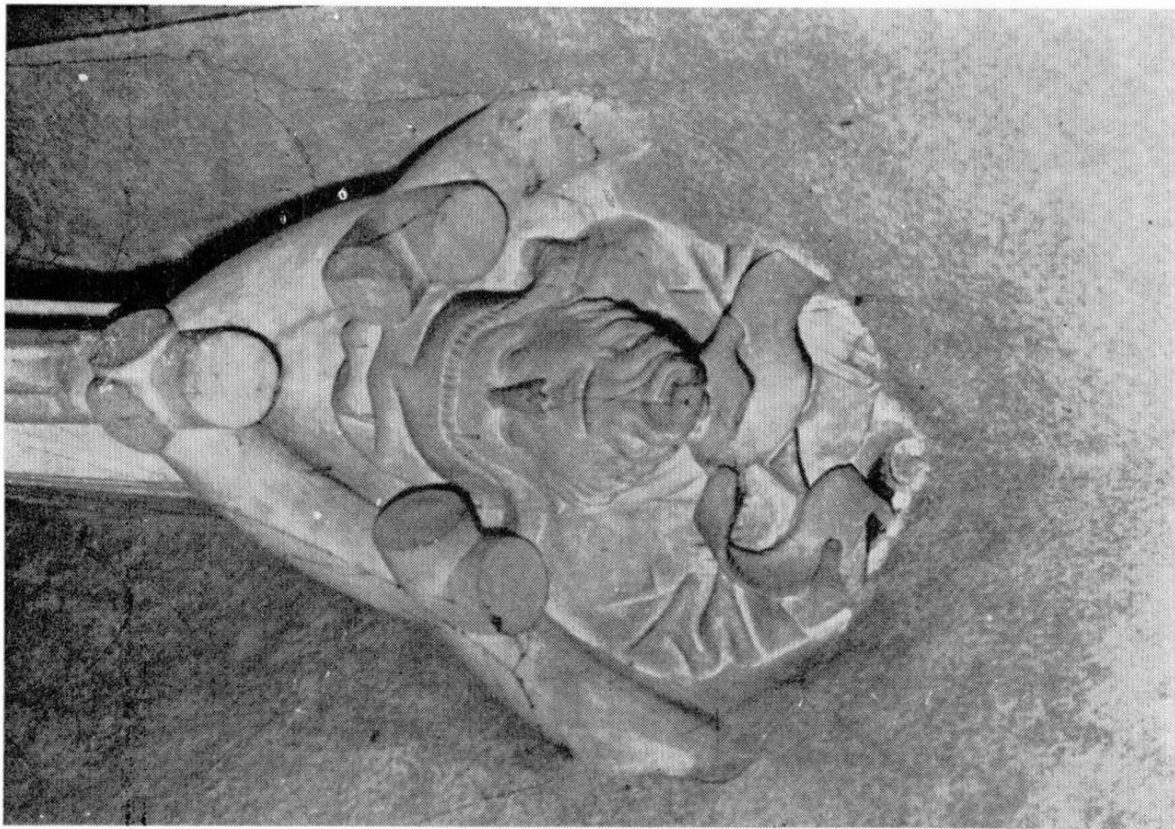
Malba stěny a dveří v salóňku II. patra

Snímky E. Patík

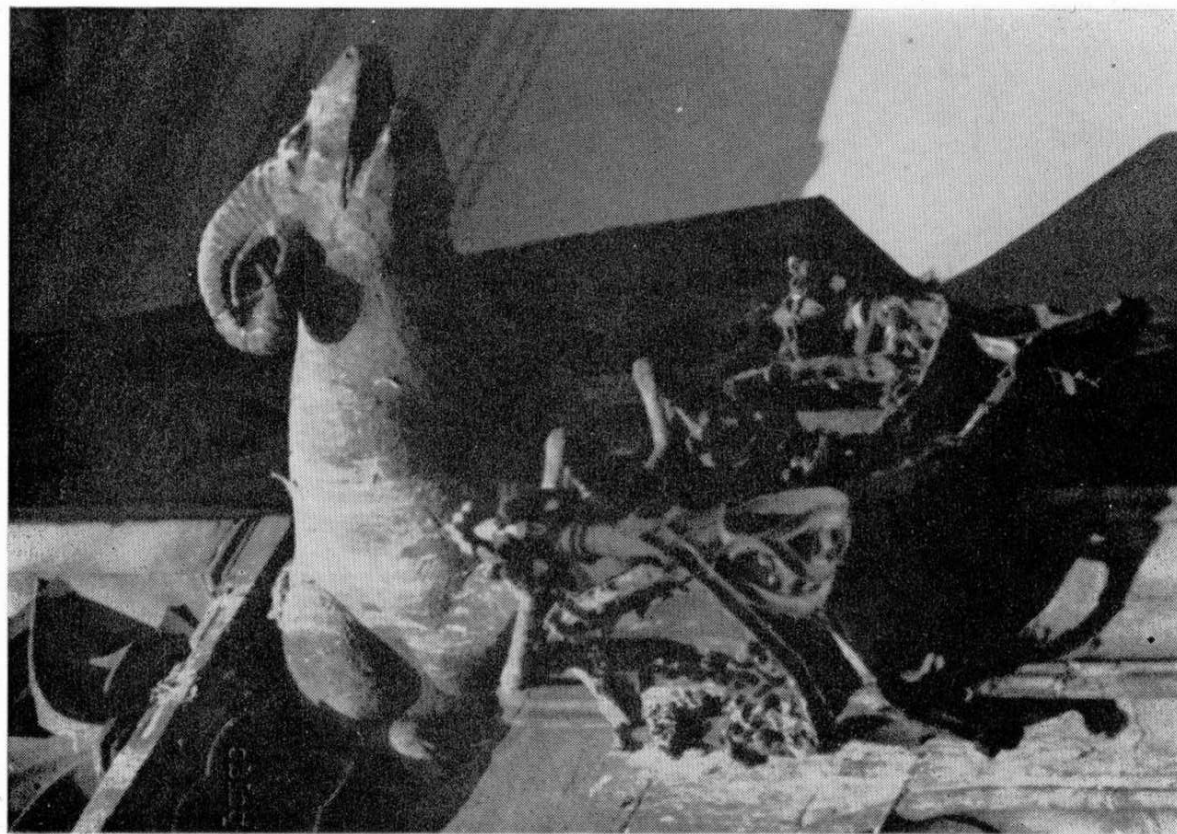

Malby na stěně obytného pokoje v II. patře

(J. Kšír, Petrův palác v Olomouci)

Konzola v kapli

Olomouc, radniční kaple sv. Jeronýma

Detail arkýře

Snímky KSPPOP Ostrava

[I. Hlobil, Poznámky k olomoucké kamenné plastikě z 80. let 15. století]

Olomouc, radniční kaple sv. Jeronýma

Detaily arkýře

Snímky KSPPOP strava

(I. Hlobil, Poznámky k olomoucké kamenné plastice z 80. let 15. století)

Bouzov, farní kostel sv. Gottharda
Reliéf Korunování P. Marie nad hrobem

Snímek KSPPOP Ostrava

(I. Hlobil, K reliéfu Korunování P. Marie nad hrobem ve farním kostele sv. Gottharda v Bouzově)

náhodné. Mnoheľ, Rudinský a Kubala byli jen bezvýznamnými figurkami, deputaci vedl Jehlička s Hlinkou.¹³

Luďákům se ve Varšavě nepodařilo získat podporu místních Slováků,¹⁴ ani se setkat s polským ministerským předsedou Paderewským. Hlavně se však snažili opatřit si polské pasy. Doma by samozřejmě cestovní doklady nedostali. Ale v Polsku existovali kruhy, které by raději viděly Slovensko připojené k Maďarsku, než pro ně nebezpečné spojení Čechů a Slováků. Tyto kruhy akci Luďáků podpořily. Hlinka dostal pas na jméno Josef Berger, direktor banky v Ružomberku, Jehlička na jméno Antonín Jaworski, doktor z Varšavy a z Mnoheľa se stal Karel Dlugerowski, profesor z Novot.¹⁵ Znění krycích jmen je potvrzeno i telegramem z ministerstva národní obrany, jen Mnoheľovo jméno je uvedeno jinak: Marcel Dlugoszewski.¹⁶ Rudinský s Kubalou se nemuseli skrývat, proto měli v pasu uvedena vlastní jména.

Dne 4. září se mohli vydat na cestu. Do hlavního města Francie dorazili 20. 9. Po příjezdu sestavili memorandum pro mírovou konferenci. Ačkoliv bylo při odjezdu z domova Hlinkou a Jehličkou ujednáno, že memorandum vypracují spolu,¹⁷ ujal se tohoto úkolu dr. Jehlička sám. Zbylí členové memorandum pouze podepsali. Původní text byl psán francouzsky. Že se Hlinka na stylizaci dokumentu nepodílel dokazuje i to, že nezná francouzsky ani anglicky, nemohl u výslechu na Mírově dosvědčit, zda předložený překlad memoranda odpovídá originálnímu znění.¹⁸ I touto skutečností máme tedy potvrzenou vedoucí úlohu Františka Jehličky v deputaci. Ke stejnému závěru nás vedou pozorování J. Papánka, jenž sledoval z nařízení člena čs. delegace na konferenci dr. Osuského činnost Luďáků v Paříži.¹⁹

Samotné „Memorandum Slováků mírové konferenci“ působí dojmem narychlo sepsaného novinového úvodníku. Subjektivní názory a polopravdy se v něm střídají s demagogickými výpady. Spravedlivý požadavek rovnoprávnosti Slováků v ČSR je zneužit s cílem získat autonomii větší moc pro Luďovou stranu. Hlavním argumentem na podporu Luďáckých požadavků je text Pittsburské dohody, který uvádí memorandum. Žádost po uspořádání plebiscitu na Slovensku, vyslovená v závěru, byla pro českou buržoazii nepřijatelná.²⁰

Memorandum s fotokopií Pittsburské dohody bylo předáno ministerskému předsedovi Paderewskému, francouzské, anglické a americké misi na mírové konferenci. Deputace nebyla přijata žádným z představitelů vítězných mocností. Předáním memoranda považovali Luďáci svůj úkol za skončený.

Andrej Hlinka se chystal na návrat. Přál si, aby byl československými orgány uvězněn a postaven před soud. „Jde znova do žalára...“, aby vyvolal evropský škandál“, poznamenal si J. Papánek.²¹ Hlinka se na své „mučednictví“ připravoval už v Paříži. V soudních spisech krajského soudu v Olomouci je obsažen koncept novinového článku, psaného 29. 9. Hlinkou v Paříži. Vrcholí zvoláním: „... leň počte žandári, četníci a fiskusi, už som vám v ceste nazpät“.²² Srovnáním tohoto dokumentu s Hlinkovou výpovědí dospějeme k zajímavému závěru, že Hlinka si svou výpověď připravoval pravděpodobně již v Paříži.

Dne 30. září si šla deputace potvrdit na policii pasy. Tam jim byla předložena žádost československé vlády, aby byli vyhoštěni z Francie. Dr. Jehlička a Mnoheľ zůstali za hranicemi a Hlinka se vrátil do republiky sám. Rozdělení snad nebylo náhodné, uvažovalo se o něm už v Paříži, i když Hlinka o tom možná neměl tušení.²³

Hlinka dorazil do Ružomberka v noci 9. 10. Na druhý den napsal tři dopisy: ministerskému předsedovi Tusarovi, ministru pro správu Slovenska Šrobárovi a županu Liptova Kállaymu. Protestoval v nich proti podezření z vlastizrady, prohlašoval, že stojí pevně na myšlence autonomie Slovenska v rámci ČSR a žádal soudní vyšetřování. V noci z 11. na 12. října byl na rozkaz ministra vnitra zatčen.²⁴

Nevíme, kdy se zprávy o Hlinkově cestě objevily na příslušných místech a kdo je podal. Z řeči ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše v Národním shromáždění je patrné, že v Paříži se o úmyslech Iudáků dozvěděli prostřednictvím telegramu z domova z protestu klubu slovenských poslanců.²⁵ První zprávy v tisku — v „Národních listech“ — mají datum 5. září.²⁶ „Slovák“ se odvážil informovat své čtenáře až 20. září.²⁷

Fakt, že deputace pobývala ve Varšavě právě v době napjaté situace pro spor o Těšínsko, se okamžitě projevil ve spojování Hlinkovy akce s velezradou.²⁸

Všem bylo jasné, že čin Iudáků může mít nepříjemné následky. Protože republika byla u Dohody prezentována jako jednotný stát Čechů a Slováků, mohly mít Hlinkovy stížnosti, i pokud by jim v Paříži bylo dopřáno sluchu, nepříjemný dopad na postavení Československa. Proto klub slovenských poslanců v Národním shromáždění ještě před Hlinkovým příjezdem do Paříže vydal osvědčení, kterým se Hlinky zřekl a jeho cestu označil za soukromou.²⁹ Stejného odsouzení se Hlinkovi dostalo i z úst ministerského předsedy Tusara.³⁰

Iudová strana byla Hlinkovým krokem zaskočena. Nezbylo jí než vyčkávat, jaký postoj zaujme vláda. Iudáci uvažovali asi takto: buď se vláda zalekne a bude ochotná ustupovat, nebo Hlinku odsoudí a v tom případě bude nutno postavit se na stanovisko vlády, aby odsouzení předsedy strany nedopadlo na stranu celou. Když byl postoj vlády jasný, prohlásil výkonný výbor Iudové strany, že o úmyslech svých předáků neměl ani tušení a vyhradil si právo konečného rozsudku.³¹

Postoj vlády a Národního shromáždění k Hlinkově aféře podpořil po svém příjezdu z Paříže i Edvard Beneš.³² Po jeho vystoupení ve sněmovně se usnesl slovenský klub zbavit poslance Andreje Hlinku a Františka Jehličku mandátu.³³

Pak již bylo snadné dát rozkaz k Hlinkovu zatčení. Příkaz k tomu vydal ministr vnitra.³⁴ Hlinka byl zřejmě z obav, že na Slovensku mohou v případném místě věznění vypuknout nepokoje, odvezen do mužské trestnice na Mírově.

Vláda měla Hlinku v rukou a bylo na ní, jakým způsobem ho za jeho čin potrestá. Vina byla zřejmá. Jeho čin byl objektivně namířen proti zájmům republiky, nahrával Maďarům, snažícím se o obnovení Uher. Požadavek samosprávy Slovenska byl spravedlivý, Iudáci jej však zneužívali. V kontextu politického života v ČSR patřila Iudová strana ke krajní pravici. Hlinkova aféra poskytovala vládě vhodnou příležitost k vystoupení proti ní. Uvidíme však, že vláda se dala raději cestou kompromisu.

Proti Andreji Hlinkovi, vězněnému na Mírově, bylo zahájeno vyšetřování podle uherského trestního práva, na Slovensku v té době platného. Za vinu mu bylo kladeno: zločin nevěrnosti [tohoto zločinu se dopustí ten, kdo se spolčí s vládou cizí moci anebo s ní vejde do styku, aby ji přiměl k nějakému skutku proti státu], zločin pobuřování [učiní jej ten, kdo na veřejném shromáždění vyzývá ke zločinu, nebo rozšiřuje tiskoviny, vyobrazení nebo písemnosti v tomto smyslu. Též ten, kdo se přičiňuje, aby byla odepřena poslušnost nařízení nebo zákona, a kdo popuzuje některou třídu, národnost nebo konfesi proti jiné k nenávisti] a přestupek o použití cizího pasu.³⁵ V některých dokumentech je ještě udáván zločin útočení proti ústavní státní formě, pobuřování proti jednotlivým nařízením ústavy a proti společenství mezi zeměmi, které tvoří stát.³⁶

Vyšetřováním bylo pověřeno věcně příslušné Státní zastupitelství v Bratislavě, které zároveň převzalo od Státního zastupitelství v Nitře stíhání pro pobuřování na schůzích v Sv. Kříži a Žarnovicích, kterého se Hlinka dopustil ještě před cestou do Paříže.³⁷

Ale protože byl Hlinka vězněn na Mírově a ne v Bratislavě, vznikl dojem, že vyšetřování vede krajský soud v Olomouci. Nasvědčovalo tomu i to, že Hlinku ve dnech 14. a 15. 10. vyslyšal na požádání Ministerstva spravedlnosti³⁸ jako první olomoucký okresní soudce Matěják.³⁹ Chybou vlády a soudu bylo, že o těchto věcech nebyla uveřejněna jasná zpráva, čímž získali Hlinkovi obránci možnost výtek proti formálnímu postupu soudu. Záležitost byla definitivně vyřešena až

rozhodnutím Nejvyššího soudu v Brně o delegaci krajského soudu v Olomouci pro Hlinkovu záležitost „z důvodov verejnej bezpečnosti“.⁴⁰ To už však nebyl Hlinka na Mírově, ale v „domácím vězení“ na zámku v Brodce u Nezamyslic.

Vyšetřováním aféry byl pověřen dr. Karol Skála, státní zástupce z Bratislavy. Tomu se podařilo v sériích svědeckých výpovědí, v novém výsledku Hlinky, stejně jako v získání dalších materiálů⁴¹ shromáždit dostatek informací k tomu, aby mohla být podána obžaloba.

Hlinka měl však své obránce. V Iudové straně nastala sice po jeho zatčení jistá ochablost, zvláště když byl z rozhodnutí ministra s plnou mocí pro správu Slovenska Vavro Šrobára zastaven ústřední orgán strany „Slovák“.⁴² Ale lidová strana, s kterou měli Iudáci už od vzniku republiky některé společné požadavky (především náboženské), se Hlinky zastala. Z řad lidovců pocházel i Hlinkův obhájce JUDr. Mořic Hruban, bývalý ministr bez portfeuille v první čs. vládě.

Celá aféra byla chápána jako politická záležitost,⁴³ proto se obhájce příliš nesažal vyvracet vznesená obvinění. Vycházel z formálních výtek proti postupu soudu. Stavěl na tom, že Hlinka byl zbaven poslaneckého mandátu protiprávně, tudíž jeho imunita trvá a postup soudu je nezákonný.⁴⁴

Rozruch pomalu utichal. V Národním shromáždění už nebyla otázka Slovenska a Hlinky na denním pořádku, jako v září a říjnu. Zdálo se, že i Iudáci ustoupili. Výkonný výbor Iudové strany otiskl na první straně znovu vyšlého „Slováka“ zvláštní „Osvědčenie“, odsuzující všechny činy proti celistvosti republiky.⁴⁵ Prohlášení bylo přijato se zadostiučiněním.⁴⁶

Ústupky Iudáků neznamenaly změnu jejich názorů, ale byly výsledkem kompromisu s vládou. Rozpaky vlády nad celým případem vzrůstaly. Vládě „záležalo na tom, aby nějakým způsobem bol stvorený pokoj na Slovensku“.⁴⁷ Svou roli tu možná sehrály i obavy z vlny radikalizace lidu, která neopadla ani po porážce Republiky rad. Když Iudová strana projevila ochotu ke smíru (což mohlo znamenat perspektivu pomoci Iudáků proti revoluční vlně), dostala dva nové mandáty v Národním shromáždění a Andrej Hlinka byl z rozkazu vlády převezen 12. prosince 1919 z Mírova do „domácího vězení“ v Brodce u Nezamyslic.⁴⁸

Olomoucký případ Andreje Hlinky se nestal olomouckým procesem. Dokud byl Hlinka na Mírově ve vyšetřovací vazbě, probíhala činnost soudu celkem normálně. V polovině prosince byl už v podstatě připraven materiál pro obžalovací spis. Změnou Hlinkova pobytu se počíná činnost soudu odtrhovat od vůle těch, kdo dali Hlinku uvěznit. Soud nemá pro svou práci podmínky, zůstává stát na místě. Bylo jen otázkou času, kdy bude Hlinka osvobozen úplně.

Smířlivý postoj vlády se projevil zvláště ve vyjádření ministerského předsedy Tusara k prosbě deputace 80 Iudáků, kteří přijeli počátkem ledna 1920 za Hlinku orodovat.⁴⁹ Zatímco soud dále pokračoval ve své práci a prodloužil předběžné zatčení Andreje Hlinky o jeden měsíc s odůvodněním, že vyšetřování nebylo ještě skončeno (zřejmě se neodvažoval podat obžalobu),⁵⁰ dostavila se do Brodce komise soudních lékařů, aby vyšetřila Hlinkův zdravotní stav. Ministerstvo spravedlnosti tím poskytlo Hlinkovi možnost podat si žádost o propuštění ze zdravotních důvodů.⁵¹

Hlinka tuto žádost, sepsanou 7. 2. 1920, nezdůvodňuje pouze svým zdravotním stavem. Mírností vlády se zřejmě posílilo i jeho vězněním pošramocené sebevědomí a Andrej Hlinka, „vážej, farár, člen Národného shromaždenia“ vzpomíná vůdce Lužických Srbů, dr. Bartha a ztotožňuje se s ním: „Čo povie cudzozemsko, čo povie vífazná štvordohoda ... Či neodpovie, veď vy máte svojho Barthu Hlinku na Brodce?“⁵²

A tak bylo Hlinkovi zároveň s oznámením delegace krajského soudu v Olomouci pro jeho záležitost doručeno rozhodnutí téhož soudu, kterým se propouští na svobodu. Hlinka slíbil, že se bude zdržovat v sanatoriu v Podolí u Prahy.⁵³

Ludová strana kandidovala Hlinku ve volbách do poslanecké sněmovny v dubnu 1920. Hlinka byl zvolen. Byla mu doručena poslanecká legitimace, tím nabyli imunity a mohl se opět volně pohybovat.⁵⁴ Hlinka se koncem dubna vrátil na Slovensko.

Proti Hlinkovi bylo zakročeno velmi mírně. Třídní justice se nemohla na Hlinkův případ dívat objektivně. I sociální demokraté ve vládě se cítili být příslušníky vládnoucí buržoazie, proto nepostupovali proti jednomu z jejich řad tak, jak by si to zasloužil.

Hlinkův čin nemůžeme hodnotit jinak, než jako nerozvážený krok, svědčící o příliš provinciálním rozhledu. Neposloužil jím ani vlastní straně. Poskytl však české buržoazii možnost označovat ideu autonomie Slovenska za nepřátelskou státu a spojovat ji se snahami maďarské iredenty. Tragické bylo, že se myšlenky samosprávy chopila právě nejreakčnější strana na Slovensku, která jí zneužívala v boji o moc.⁵⁵

¹ F a g u l a, L. G.: Andrej Hlinka, Bratislava 1943, s. 68.

² J e h l i č k a, František: Pomoc proti bolševizmu. — Slovák, č. 14 z 12. 4. 1919, s. 3.

³ S r v. K r a m e r, Juraj: Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918—1929, Bratislava 1962, s. 71.

⁴ S r v. tamtéž, s. 69.

⁵ Výpověď Andreje Hlinky. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k I č. 1.3}}$ f. 22—48, kart. III 836. (Dále jen výpověď A. H.).

⁶ H l i n k a, Andrej: Pánu Minister Presidentovi v Prahe. — Slovák, č. 33 z 30. 8. 1919, s. 1.

⁷ S r v. P e r o u t k a, Ferdinand: Budování státu, d. II, část 2, Praha 1934, s. 1247.

⁸ S i d o r, Karol: Andrej Hlinka, Bratislava 1934.

⁹ S r v. Těsnopisecké zprávy o schůzích Národního shromáždění československého, sv. II, 70. schůze, 10. 9. 1919. (Dále TZ.).

¹⁰ 26letý učitel náboženství.

¹¹ Kupec z Vrbové.

¹² Pověření viz StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 57}}$ kart. III 836.

¹³ Zprávy o tom, že do Paříže jel i tajemník Lud. strany Fr. Unger, který působil od r. 1920 v Polsku, nejsou pravdivé.

¹⁴ S r v. Výpověď Juraje Hraška. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{369}$ kart. III 835. S r v. též Sidor, Karol: c. d., s. 373.

¹⁵ S r v. Výtah z konstitutu A. Hlinky. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 135}}$ kart III 836.

¹⁶ StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k I č. 1.3}}$ f. 364, kart. III 836.

¹⁷ S r v. Výpověď A. H., f. 29.

¹⁸ S r v. tamtéž, f. 39.

¹⁹ S r v. Zprávy J. Papánka. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 12}}$ kart. III 836. (Dále jen Zprávy J. P.).

²⁰ Neříjatelné. 1. ztráta moci, 2. výsledek plebiscitu nejasný. Soudní překlad s r v. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{kl č. 1.3}}$ f. 322—331, kart. III 836.

²¹ Zprávy J. P.

²² StA Ol; OK Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k I č. 1.3}}$ f 50—61, kart. III 836.

²³ S r v. Zprávy J. P.

²⁴ S r v. Zpráva policejnímu referátu při MPS; StA Ol; KS Ol, $\frac{823/20, \text{ Vr VIII}}{\text{k I č. 1.3}}$ f. 68—69, kart III 836.

²⁵ S r v. TZ, sv. II, 79. schůze, 2. 10. 1919.

²⁶ S r v. Národní listy, č. 201, z 5. 9. 1919.

²⁷ S r v. Slovák, č. 36 z 20. 9. 1919.

²⁸ S r v. Národní listy, č. 201 z 5. 9. 1919.

²⁹ S r v. Prohlášení Slovenského klubu. — Národní listy, č. 213 z 10. 9. 1919, s. 1.

³⁰ S r v. TZ, sv. II, 70. schůze, 10. 9. 1919.

³¹ Osvedčenie výkonného výboru Slovenskej ľudovej strany. — Slovák, č. 36 z 20. 9. 1919, s. 1.

³² S r v. TZ, sv. II, 79. schůze, 2. 10. 1919.

³³ Usnesení Slovenského klubu s r v. Národní listy, č. 213 z 10. 9. 1919.

- ³⁴ Srv. Zpráva policejního referátu při MPS. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 68—69, kart. III 836.
- ³⁵ Srv. Výpověď A. H., f. 41. Jedná se o §§ 142, 171, 172, 71.
- ³⁶ § 173 uh. tr. z. Srv. Přípis MS KS Ol. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 20, kart. III 836.
- ³⁷ Tamtéž.
- ³⁸ Tamtéž. Srv. též Žádost st. zast. vyšetř. soudci. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ kart. III 836.
- ³⁹ Výpověď A. H., f. 22—41.
- ⁴⁰ Nejvyšší soud v Brně generální prokuratury v Brně 4. 2. 1920. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 15}}$ kart. III 836.
- ⁴¹ Materiály viz StA Ol; KS Ol.
- ⁴² Telegram z 10. 10. 1919. ŠSÚA Bratislava; MPS — 1919, pres. adm., 5709, kart. 259.
- ⁴³ Srv. Našinec, č. 240 z 19. 10. 1919.
- ⁴⁴ Srv. Plná moc pro dr. Hrubana z 10. 11. 1919. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ kart. III 836.
- ⁴⁵ Srv. Slovák, č. 40 z 29. 11. 1919.
- ⁴⁶ Srv. např. Národní listy, č. 275 z 3. 12. 1919.
- ⁴⁷ S i d o r, Karol: c. d., s. 400.
- ⁴⁸ StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 265, kart. III 836. Žádost o propuštění, podaná dr. Hrubanem, byla zdůvodněna mj. i tvrzením, že vazba ohrožuje Hlinkovo zdraví a život. Podíváme-li se však do spisů Krajského soudu v Olomouci, seznáme, že na malou péči si Hlinka nemohl stěžovat. Dá se říci, že někdejší káznice pro katolické kněze olomoucké diecéze mu poskytovala ve srovnání s ostatními vězni značné pohodlí. Nebyl ubytován v cele, nýbrž v hostinských pokojích, zařízených pro případ návštěvy soudce či jiného úředníka v trestnici.
- ⁴⁹ Srv. Slovák, č. 5 z 13. 1. 1920. Srv. též Národní listy, č. 9 z 9. 1. 1920.
- ⁵⁰ Prodloužení předběžného zatčení. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 303, kart. III 836.
- ⁵¹ Srv. hlášení komisaře lékařů MS z 5. 2. 1920. StA Ol; $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 4, kart. III 836.
- ⁵² Žádost A. H. o propuštění. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{1}$ kart. III 836.
- ⁵³ Protokol z Brodku. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{\text{k 1 č. 1.3}}$ f. 6, kart. III 836.
- ⁵⁴ Vedoucí st. zástupce krajskému soudci v Ol. StA Ol; KS Ol, $\frac{\text{Vr VIII 823/20,}}{1}$ kart. III 836.
- ⁵⁵ Práce byla odměněna 3. cenou na studentské vědecké konferenci, konané v květnu 1972 na filosofické fakultě University Palackého v Olomouci.

Ivo Hlobil

POZNÁMKY K OLOMOUCKÉ KAMENNÉ PLASTICE Z 80. LET 15. STOLETÍ

Umělecké památky Olomouce patří k nejvýznamnějším v našich zemích. Co se týká pozdně kamenné plastiky, není ale zachovaný fond zprvu nijak bohatý: z druhé čtvrtiny 15. století neznáme žádnou památku, z následujících tří desetiletí prakticky jen vynikající, ale zřejmě jedinečnou Olivetskou horu u kostela sv. Mořice,¹ opomeneme-li nepříliš zajímavou dvojici apoštolů, Petra a Pavla, z bývalého stejnojmenného olomouckého kostela.² Změnu a snad i počátek rozvoje nové domácí sochařské tradice zaznamenáváme až v 80. letech, v souvislosti s rozvojem stavebních prací farnosti.

Kameníky prováděná výzdoba farního kostela sv. Mořice, který byl patrně od roku 1412 obnovován do dnešní podoby, zůstala dlouho soustředěna na ornamentální dekoraci. Jen na nejzápadnějším svorníku klenby presbytáře je znázorněna postava vousatého muže s individuálně pojatým obličejem, vysokým baretem a dlouhým pláštěm.³ Jeho tělo však působí poněkud ztrnulým dojmem, neboť je

zachyceno přísně frontálně, zatímco nohy — plné pohybu — jsou nakročené a vytočené do strany. Tomu odpovídá traktování pláště: nahoře přiléhá k tělu, dole sleduje v rozevření pohyb končetin. Kolem hlavy a rukou muže je obepnuta ornamentálně rozvinutá páska s letopočtem 1483. Vytváří prostorový dojem figury.

Pitoreskní znázornění dolních končetin na mořickém svorníku lze interpretovat jako poměrně raný projev pohybových tendencí pogerhaertovského umění střední Evropy, paralelní např. obdobně — i když pochopitelně mnohem přesvědčivěji — utvářeným starozákonním králům v predele velkého krakovského oltáře V. Stosse.⁴ Nepochopení a zjednodušení neznámé grafické předlohy, zachycující dynamické možnosti lidské postavy, jak bylo tehdy oblíbené, zapříčinilo konstataovanou disproporcí. Kameník, který mořický svorník vytvořil, byl zřejmě středo-evropského původu.

Kostel P. Marie na Předhradí (zmíněný již v r. 1253) 1483 rozšířili o západní věž.⁵ Nad jejím portálem byl až do zboření kostela v letech 1802—1803 zazděn kamenný reliéf P. Marie Ochránitelky — dnes jedna z nejvýznamnějších památek olomoucké pozdní gotiky.⁶ Albert Kutal, který se reliéfem několikrát zabýval, již před léty upozornil — vzhledem ke koexistenci residuí staršího slohového názoru a typicky pozdně gotických lámaných záhybů — na sounáležitost této plastiky s první vlnou nizozemského realismu a přiklonil se k datování do 70. let 15. století.⁷ Nedávno však Jaromír Homolka⁸ konstatoval i znaky pozdějšího slohového vývoje (hluboká nika, andělé, skupiny věřících pod pláštěm, naturalistická větev) a časové určení ztotožnil s letopočtem vzniku věže.⁹ Sepjetí reliéfů se starší tradicí — zejména Madona s děckem markantně připomínají památky krásného slohu — je evidentní a mnohem intenzivnější než uvažované spojení s uměním velkého Nizozemce. Přesto však datování kolem roku 1483 je asi správné, neboť uvedené detaily — zejména suché větve v baldachýnu P. Marie — lze u nás před rokem 1483 jen těžko předpokládat.¹⁰ Rovněž tento autor bezpochyby patřil středo-evropskému prostředí.

V roce 1444 byla již k jižní straně olomoucké radnice přistavěna kaple sv. Jeronýma. K vysvěcení však došlo až v roce 1491, když mezitím byl ke kapli ještě přizděn kamenný arkýř s krouženou žebrovou klenbou (v kapli je síťová klenba s žebry klínového profilu). Václav Richter došel v souvislosti s analýzou stavební historie radnice k závěru, že arkýř vznikl nejspíše mezi léty 1474—1491, a že jeho kamenický detail „nemá na Moravě obdoby“.¹¹ Soustředíme-li pozornost především na figurální výzdobu arkýře,¹² vidíme pod korunní římsou fantastická zpodobnění kozorožců (chrliče?), opírající se o baldachýny meziokenních tabernáklů a pod okny římsu s devíti drobnými maskarony. Pravá trojice připomíná morbidní příšery, prostřední šklebící se šašky, levá kombinuje podoby obou předchozích. O něco níže je poprsí muže s bujnými kadeřemi, neosobním výrazem a pootevřenými rty — zřejmě jde o znázornění toho, „jenž nese tíhu stavby“. V protilehlých rozích kaple jsou pod klenbou ještě další dvě poprsí jinocha a dospělého muže.¹³ Lámané záhyby draperie a spojení se žebry oblého profilu přesvědčují, že sem byla „přidána“ dodatečně, zřejmě v době vzniku arkýře (profilace oblých žebor se shoduje s profilací panelování dolní části arkýře).

Poprsí arkýře a kaple jsou — zejména markantně vyjádřeným nezájmem o psychologicky zdůvodněný výraz — velmi blízká drobným postavičkám na reliéfu P. Marie Ochránitelky; ilustrativní je srovnání poprsí z vnější strany arkýře a klečícího krále z pravé strany reliéfu. Připomeneme-li si shodu v předpokládaném datování obou prací, dojdeme k závěru, že může jít o dílo téhož autora nebo dílny. Slohová příbuznost — podložená přinejmenším evidentním vztahem k druhé vlně nizozemských vlivů — vede spolu s upozorněním na filiaci radniční kaple, která patřila pod faru u sv. Mořice, k podobnému konstatování i v případě mořického svorníku. Kameníci, kteří tyto práce v 80. letech 15. století provedli, mohli být nakonec po delší dobu v Olomouci zaměstnáni pouze na stavbě tohoto velkého kostela.

M. A. Kotrbová¹⁴ před léty upozornila, že mořická Olivetská hora byla ještě před rokem 1500 „kopírována“ ve dřevě, a to v případě Olivetské hory z kaple při farním kostele v Pustiměři u Vyškova. A to je zajímavé, neboť tamějším proboštem byl kolem roku 1492 Sigmund ze Švábenic,¹⁵ jmenovaný též jako kanovník olomoucký (od roku 1478) a farář svatomořický (někdy od roku 1490).¹⁶ Nebyl Sigmund ze Švábenic objednavatelem pustiměřské „kopie“? A dále: kanovník Sigmund ze Švábenic odkázal roku 1488 kapli sv. Jeronýma na olomoucké radnici liturgické náčiní a roku 1501 zde dovoval oltář.¹⁷ Nepatří štítky se zavínutou střelou Švábenských, které se na arkýři opakovaně vyskytují, právě tomuto Sigmundovi? Nebyl donátorem přístavby arkýře již před rokem 1488 (situování štítků vně arkýře hovoří spíše pro označení donátora stavby než zařízení)? Na arkýři jsou ovšem vedle štítků s odstředivou střelou také štítky štípené. Komu patřily ty? Jsou erbem dalšího donátora, nebo jen dekorativními prvky? Snad bude v budoucnosti nalezena odpověď. Bylo by toho třeba již proto, že stejná kombinace štítků existuje — až dosud bez patřičného zdůvodnění — i na reliéfu sv. Jakuba Většího ve farním kostele v Rokytnici u Přerova,¹⁸ další známé a kvalitní památce středomoravské pozdní gotiky z konce 15. století.¹⁹

¹ K této plastice naposledy: J. Homolka, K některým otázkám středoevropské plastiky 15. století. Umění, XVII, 1969, s. 560 ad.; A. Groborzová — Schürmannová, Pozdně gotické sochařství na Olomoucku, Brno 1970 [nepublikovaná diplom. práce na univ. JEP], č. k. 11 [zde uvedena starší literatura]; A. Kutal, Gotische Kunst in Böhmen, Praha 1971, s. 167.

² A. Groborzová — Schürmannová, Pozdně gotické sochařství na Olomoucku, [cit. v poz. 1.] č. k. 9—10 [zde uvedena starší literatura].

³ Svatomořické svorníky vyobrazeny u B. Zlámalá, Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci, Olomouc 1939, t. 10. K nim také J. Matzke, Die St. Mauritius — Kirche in Olmütz, Sonderdruck aus der Vierteljahresschrift für Kultur und Wirtschaft „Mährisch-Schlesische Heimat“, Steinheim am Main 1964, s. 26. (Článek odsunutého probošta u sv. Mořice.) Odlitek svorníku z roku 1483 je ve Vlastivědném ústavu.

⁴ Vyobrazení např. S. Dettloff, Wit Stwosz, Wrocław 1961, II., obr. 21—22.

⁵ K historii kostela nejlépe V. Richter, Raně středověká Olomouc, Brno 1959, s. 134 ad.

⁶ Starší literatura uvedena v A. Groborzová — Schürmannová, Pozdně gotické sochařství na Olomoucku, [cit. v pozn. 1], č. k. 6. Naposledy A. Kutal, Gotische Kunst in Böhmen, [cit. v poz. 1], s. 166—167.

⁷ A. Kutal, Gotické sochařství v Čechách a na Moravě, Praha 1940, s. 76; A. Kutal — D. Líbal — A. Matějček, České umění gotické, Praha 1949, I, s. 119, A. Kutal, Gotische Kunst in Böhmen, [viz předešlá pozn.].

⁸ J. Homolka, K některým otázkám středoevropské plastiky 15. stol. [cit. v pozn. 1], s. 561, obr. 14. Vyobr. R. Smahele, Olomouc ve fotografii, Olomouc 1960, obr. 158, 159.

⁹ Datování totožné s letopočtem postavení věže kostela bylo již dříve v topografické literatuře přepokládáno: W. Haage, Olmütz, Olmütz 1943, s. 27; R. Smetana, Průvodce památkami v Olomouci, Olomouc 1948, s. 17 — nové vydání z roku 1966, s. 16.

¹⁰ Raná díla s architektonickými detaily „ze suchých větví“ vznikající podle M. Braun — Reichenbacher, Das Ast- und Laubwerk. Entwicklung, Merkmale und Bedeutung einer spätgotischen Ornamentform, Erlanger 1966 [Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft Nr. 24], s. 55 v letech 1485—1490. Podle W. Paatz, Das Aufkommen des Astwerksbaldachins in der deutschen spätgotischen Skulptur und Erhard Reuwichs Titelholzschnitt in Breidenbachs Peregrinationes in terram sanctam, in: Bibliotheca docet. Festgabe für Carl Wehner, Amsterdam 1963, s. 358 pochází nejstarší pozdně gotický baldachýn se suchými větvemi na středním a dolním Rýně z roku 1486. Paul Frankl, Gothic Architecture, London 1962 (Pequin Books), s. 193 příklady sochařských děl nezmiňuje, ale v architektuře díla se suchými větvemi uvádí až z 90. let 15. stol. [dříve tento motiv existoval ve sklomalbě]. České památky tohoto druhu — královská oratoř v chrámu sv. Víta, náhrobník Johanky z Kravař v prostějovském farním kostele, střední pilíř gotické místnosti na hradu Bechyni — pochází až z posledního desetiletí 15. a poč. 16. století.

¹¹ Ke kapli a její výzdobě: H. Doležil, Politické a kulturní dějiny královského hlavního města Olomouce, Olomouc 1903—1906 [Výroční zprávy české soukromé reálky v Olomouci — separát], s. 97—99; V. Richter, Raně středověká Olomouc, [cit. v pozn. 5], s. 170; J. Kšíř, Stavební vývoj olomoucké radnice, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1961, č. 96, s. 20 ad.

¹² Kvalitní vyobrazení R. Smahele, Olomouc ve fotografii [cit. v pozn. 8], obr. 28—29.

¹³ Kvalitní vyobrazení: O. Kletzl, Die deutsche Kunst in Böhmen und Mähren, Prag 1940, s. 149.

¹⁴ A. M. Kotrbová, Pozdně gotické sochařství na Moravě, Brno 1950 [dis. práce na MU], s. 55.

¹⁵ V. Procházková, Románská rotunda v Pustiměři, Vyškov 1933, s. 12.

¹⁶ Archívní zprávy o Sigmundovi ze Svábenic téměř úplně shrnuty v M. Z e m e k, Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu, (strojopis v olomouckém StA), bez data, I, s. 105, č. 505. Za laskavé svolení k nahlédnutí vděčím autorovi.

¹⁷ F. X. P a r s c h, Das Stadt-Archiv zu Olmütz. Ein Verzeichnis der Urkunden, Stadtbücher und sonstigen Archivalien, Olmütz 1901, č. 1124 na s. 113 (chyba v datování listiny) a č. 351 na s. 38.

¹⁸ V. H o u d e k, Kamenný oltářní obraz sv. Jakuba Většího z XV. století v Roketnici, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, XX, 1914, s. 2. Obdobně k tomuto heraldickému problému také A. M. K o t r b o v á, Pozdně gotické sochařství na Moravě, (cit. v pozn. 14), s. 74.

¹⁹ K němu naposled A. K u t a l, Gotische Kunst in Böhmen, (cit. v poz. 1), s. 168. J. H o m o l k a, K některým otázkám středověké plastiky 15. stol., (cit. v poz. 1), s. 561.

K OSMDESÁTÝM NAROZENINÁM INŽENÝRA JOSEFA KŠÍRA

Je málo olomouckých kulturních pracovníků, jejichž činnost by byla celoživotně a s takovým úsilím spjata s místem, jak je tomu u ing. Josefa Kšíra. Význam jeho životní práce byl již vícekrát zhodnocen u příležitosti dřívějších životních jubileí (viz Český lid a Památkovou péči z roku 1963, Zprávy VÚO č. 108 a 137). Přesto se rádi vracíme ke Kšírově osobnosti v souvislosti s jeho nadcházejícími osmdesátými narozeninami. Sledujme alespoň letmo tu stránku Kšírovy činnosti, která znamená nepomíjející přínos olomoucké a hanácké kultury.

Kšírova životní cesta je poznamenána dlouhou řadou publikovaných prací, z nichž studie a články o problematice Olomouce a jejích památek jsou nejčetnější, zahrnují v počtu titulů Kšírových prací celé tři čtvrtiny. Odráží se v nich úsilí o urbanistické povznesení města a záchranu památek in situ a když to není možné, tedy novým uplatněním pozůstalých artefaktů a v krajních případech alespoň formou dokumentace. Zde má Kšír tu velikou přednost, že nastřádal nepřehledné množství materiálů a poznatků

za dobu celoživotní činnosti na olomoucké radnici. Mnohé, co nelze nahradit žádným pramenným studiem, zná Kšír z autopsie. A v poslední době můžeme sledovat, jak s přibývajícím věkem vrcholí jeho úsilí zachovat a zhodnotit budoucnost co nejvíce z těchto svých bohatých praktických vědomostí i z faktografického materiálu po léta shromažďovaného. Nikdo nespočte, kolik cest, intervencí, měřických a fotografických operací, archivního studia, konzultací a úvah se utahuje v každém výsledku Kšírovy práce. Co vedlo hodonínského rodáka k tak těsnému vztahu k Hané a její metropoli? Byl to především tvrdý život jedince záhy osiřelého, kterému se Haná již v útlém věku stala druhým domovem. Zdá se, že těmto dvěma faktorům spolu s Kšírovou nezlomnou osobní vitalitou (o níž se i nyní denodenně přesvědčujeme) můžeme vděčit za to, co Kšír vykonal a ještě vykoná. Nesmíme pominout ani ten fakt, že Kšír byl odchován zásadami „Klubu za starou Prahu“ a nakonec se stal i jeho čestným členem.

Výčet otištěných prací Josefa Kšíra z posledních pěti let ukazuje, že náš jubilant

zůstává i nadále věren oborům, které dříve pěstoval. Se stále rostoucím snažením rozmnožil četnými studii fond poznatků o olomouckých památkách, z nichž některé objevené stati zaujaly zasloužené místo i v ústředním tiskovém orgánu státní památkové péče.

Je známo, že na druhém místě zaujaly Kšírovy badatelské a publicistické snahy problémy národopisné, zejména lidová architektura. I když podíl zveřejněných titulů je v tomto směru mnohem nižší (asi jedna desetina), není tím ovlivněn kvalitativní význam a dopad Kšírova díla. Zde v posledním období vyústily jeho snahy v rozsáhlé práci o lidovém stavitelství v oblasti horní Hané, čímž byla podstatně rozšířena jeho průkopnická studie o centrálním hanáckém území.

V publikační činnosti se poslední dobou vedle Kšíra — památkáře, národopisce a fotografa uplatnily dosud úzce soukromé zájmy filatelisty. Ovšem zase zaměřené na olomoucký region. Zvláště cenné je jeho poslední pojednání o neoficiálním vydání známé olomoucké série v roce 1945.

Vzpomínáme-li alespoň v nám nejbližším zaměření dosavadního díla inženýra Kšíra na stránkách Zpráv Vlastivědného ústavu, nemůžeme nepominout ani jeho spolupráce s tímto časopisem. Musíme mu upřímně poděkovat za to, že na jeho stránkách uložil víc než dvě desítky svých prací. Nechtě je Josefu Kšírovi odměnou především vděčnost. Vděčnost nejen nás, jeho současníků, ale vděčnost i příštích generací, které budou z jeho díla čerpat a ještě více ocenit jeho záslužnost.

Za dobu šedesáti roků publikační činnosti vzrostla bibliografie Kšírova díla ze skrovných začátků v komplex prací, bez nichž by bylo poznání historické Olomouce a Hané nesrovnatelně chudší; bez nichž si nelze jeho dnešní stupeň vědění v této oblasti ani představit.

BIBLIOGRAFIE PRACÍ JOSEFA KŠÍRA Z LET 1968—1972

1968

- Objev gotického podloubí v Olomouci. Památková péče, 1968, str. 65—72.
Zrušení mlýnského toku v Leninově třídě v Olomouci, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, r. 1968, čís. 138, str. 4—14.
Odhalení pamětní desky dr. Frant. Slámovi v Chotěboři, Slezský sborník, roč. 66, 1968, str. 126—27.
Obec Holice jako součást olomouckého opevněného tábora. Holický sborník vlastivědných prací, roč. II., 1967—68, Holice u Olomouce, str. 14—20.
Lidové stavitelství na území Horní Hané, Knihovnička Severní Moravy, svazek 6, Šumperk 1968, 48 stran a 26 obr.

1969

- Zásobování města Olomouce pitnou vodou do r. 1890. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci 1969, čís. 144, str. 18—28.
Vznik olomouckých sadů;
Plastiky v exteriéru výstaviště;
Historie olomouckých výstav; Minulost a budoucnost olomouckých sadů. Vydáno pro výstavu Flora v Olomouci 1969.
Novinka v Bezručových sadech — Dřevěná zvonička, Kdy—kde—co? v olomoucké kultuře, čís. 7, září 1969.
Ze zápisků památkáře: Měšťanský dům na náměstí Rudé armády čís. 7,
1. Stavební popis, Kdy—kde—co?, čís. 8, říjen 1969,
2. Historie domu, Kdy—kde—co?, čís. 9, listopad 1969,
3. Objevy malovaných stropů, Kdy—kde—co?, čís. 10., prosinec 1969.
K založení Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, vydala Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci r. 1968/69.

1970

- Z historie olomouckých parků, Propagační magazín, vydává Vlastivědný ústav a Flora Olomouc.
1. Smetanovy sady, čís. 1, květen 1970
2. Čechovy sady, čís. 2, červen 1970
3. Bezručovy sady, čís. 3, červenec 1970

Olomoucké renesanční portály, Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, čís. 24, Olomouc 1969, str. 36 a 30 obr.

Olomoucká zlatá miska v Drážďanech, Kdy—kde—co? v olomoucké kultuře, čís. 12, prosinec 1970.

Zlatá miska olomoucká, Zemědělské noviny Olomouc, roč. 26, 1970, čís. 169, 20. července 1970. Olomoucké poštovní známky vydané k osvobození města r. 1945. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, str. 2—6, čís. 148, 1970.

Kláster Všech svatých nyní Dům armády v Olomouci, Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 60 (1), čís. 2/37, 1970, str. 113—129.

V Loučanech r. 1787, Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 60 (1), 1970, str. 153—155.

Nejstarší zděná hradba kolem olomouckého hradu. Památková péče, Praha, čís. 4, 1970, str. 193—203.

1971

Hlavní olomoucké náměstí, Propagační magazín, vydává Vlastivědný ústav a Flora v Olomouci, čís. 1., květen 1971.

Olomouc na poštovních známkách. Katalog výstavy poštovních známek — Mladá Olomouc 1971, str. 7—14.

Olomoucká zlatá miska v Drážďanech, „Čedok“ Zpravodaj průvodců Olomouc, roč. 1971, str. 3.

Olomoucké kašny, Letní příloha Kdy—kde—co? v Olomouci, červenec 1971, čís. 7.

Olomoucké kašny, vyšlo jako separát doplněný obrázky, vydal Park kultury a oddechu v Olomouci.

Kulturní památky města Olomouce, Letní příloha Kdy—kde—co? v Olomouci, srpen 1971, čís. 8.

Kulturní památky města Olomouce, vyšlo jako separát doplněný obrázky, vydal Park kultury a oddechu v Olomouci.

Olomoucká barokní pevnost. Práce odboru společenských věd čís. 27, vydal Vlastivědný ústav v Olomouci. Olomouc 1971, str. 28 a 8 obr.

1972

Ateliér v historickém domě (Španerův dům), spolu A. Rečka; Domov, bytová kultura a technika v domácnosti, Praha 1972, čís. 1, str. 20.

Málo známé kroužené klenby v Olomouci, Památková péče, Praha čís. 1, 1972, str. 39—50, 16 kreseb a fotografií.

Krajinská lékárna v Olomouci, Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, čís. 156, 1972, str. 12.

Dřevěný vjezd a vchod do usedlosti, Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 61 (2), 1972, str. 160.

Zpráva o činnosti Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci za rok 1969—1970, Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 61 (2), 1972, str. 191.

Totéž (s B. Šulou) za rok 1971, tamt., str. 195.

Epitaf Jiřího Thallera, Kdy—kde—co? v olomoucké kultuře, čís. 7/72, str. 10.

Recenze:

Lidové stavitelství na Hané.

Lad. K a m e n í č e k, Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, roč. 61 (2), 1972, str. 165.

Lidové stavitelství na území horní Hané.

K a m e n í č e k, Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci roč. 60 (1), 1970, str. 192—193.

Severní Morava, Šumperk, čís. 18, 1970, str. 68/69.

Český lid, roč. 58, 1971, seš. 2., str. 118, napsal L. Š t ě p á n e k.

R e d.

SDĚLENÍ

● K reliéfu Korunování P. Marie nad hrobem ve farním kostele sv. Gottharda v Bouzově.

V severní předsíni farního kostela sv. Gottharda v Bouzově je zazděn reliéf znázorňující korunování P. Marie nad hrobem; kolem tumby vidíme dvanáct apoštolů, nahoře v oblacích Boží Trojici, prezentovanou postavami Boha Otce a Syna a ho-

lubící Ducha sv., jak vkládá korunu nebeské glorie nad hlavu klečící Marie.¹ Památku až dosud v literatuře uvedl pouze V. P i n k a v a v roce 1903 — datoval ji do 16. století.²

Ikonografický výjev reliéfu basíruje na známém grafickém listě Albrechta Dürera z roku 1510, znázorňující shodný mariánský námět.³ Chybí zde ale Dürerovo racionální prostorové pojetí včetně perspektivy a průhledů do krajiny, nadřazení nebeského děje pozemským, změněno bylo rozmístění figur a jejich typika. Monumentální pojetí zázračné události vystřídal naivní intimita. Navíc přibýlo množství renesanční ornamentiky (groteska s akantem, zbrojí, hlavičkami čertů,⁴ putti), která pokrývá draperii apoštolů, architekturu tumby i ostění reliéfu. Jako celek památka kolísá mezi gotikou (kompozice, typika figur) a renesancí s tím, že jde o markantní příklad rustikalizace vzorů „velkého umění“, hraničící až s lidovým pojetím. Celek tím nabyl osobité přitažlivosti, kontrastující s chladnou vytržbeností prací putujících Vlachů, kterou mu nelze upřít i když evidujeme slohové nedostatky.

Zachovaný fond památek rané renesance na střední Moravě neumožňuje nalézt ve figurální plastice díla blízká bouzovskému reliéfu. Nápadná je pouze příbuznost pojetí (celkové uvolnění tvaru, výběr detailů) renesanční ornamentiky na portále domu čp. 55 v Lošticích, který je od roku 1940 deponován v arboretu Bílá Lhota u Litovle.⁵ Nabízí se ztotožnění autorství.

Loštický portál se po delší námaze podařilo termínem ante quem datovat: erb s beranní hlavou na jeho kladí patří Haugvicům z Biskupic, a ti uvedený dům vlastnili do roku 1541.⁶ Patřil-li v dané době tomuto rodu také Bouzov,⁷ je zřejmé, že i reliéf patrně vznikl před rokem 1541, a to nejspíše v třetím desetiletí 16. století, neboť to je doba, kdy teprve začíná na Moravě hojně užívání grotesky.⁸ Jinak ornamentika obou památek silně připomíná rustikalizovanou fázi pernštejnské renesance v Pardubicích (ale i portál radnice v Hranicích) a byla patrně podmíněna sasko-slezským uměním.⁹ O tom, zda dílem autora reliéfu je také portál vedoucí ze severní předsíně bouzovského kostela do jeho lodi, v němž tradiční lomený oblouk s protínajícími pruty rámuje renesanční ornamentika vejcovce, se nelze s určitostí vyslovit.

¹ Rozměry 172×102 cm, výška vyhloubení reliéfu asi 20 cm, maletínský pískovec, stav zachování výborný. Předsíň byla ke kostelu dodatečně přistavěna: původní umístění reliéfu je tedy nejisté. Nebyl součástí oltáře?

² V. P i n k a v a, Litovelský okres, Vlastivěda Moravská, Brno 1903, s. 161, vyobr. s. 160.

³ Das Marienleben. K němu E. P a n o f s k y, Albrecht Dürer, Princeton 1945, I, s. 122–125.

⁴ Démonické síly k obrazu nebeské pouti P. Marie ve středověku nedílně patřily, jak to vyplývalo z představy pekelného ohrožení; dokumentuje to mimo jiné i skutečnost, že na svátek nanebevzetí P. Marie, 15. srpna, nosily dívky do kostela světit byliny na ochranu proti zlým duchům — W. M e n z e l, Christliche Symbolik, Regensburg 1856, I, s. 401.

⁵ Viz zpráva v: Litovelský kraj, č. 24 z 4.–16. června 1940, s. 3. Za upozornění vděčím E. Hekelemu.

⁶ V. K u b í č e k, Z dějin města Loštic, Brno 1918, s. 131.

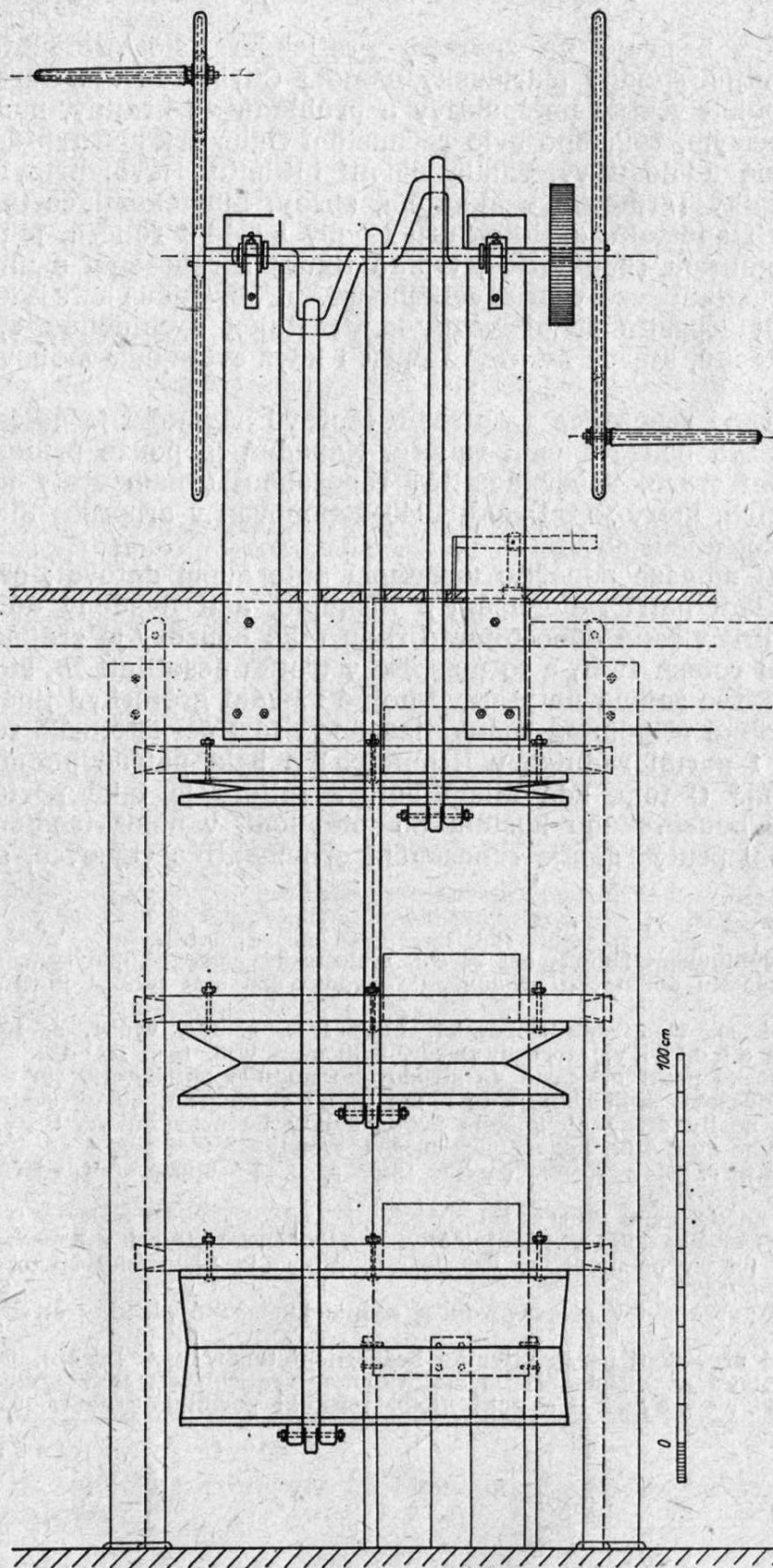
⁷ Dnešní farní kostel je bývalá zámecká kaple. K majetnictví a náboženské situaci v Bouzově: V. P i n k a v a, Litovelský okres (cit. v pozn. 2), s. 155–161; L. H o s á k, Historický místopis země Moravskoslezské, Brno 1938, s. 555.

⁸ Přehled těchto památek bude uveřejněn v připravovaném soupise kamenné plastiky střední Moravy 1450–1540.

⁹ Zajímavé přitom je, že plošné převedení perspektivního znázornění tumby u A. Dürera, jak je vidíme v Bouzově, existovalo také na střední desce malovaného tryptichu oltáře v Szamotulach z roku 1521 — viz T. D o b r o w o l s k í a kol., Historia sztuki polskiej, Kraków 1962, II, obr. 98.

Ivo Hlobil

● Hillebrantovo varhanní čerpadlo vzduchu

Hillebrantovo varhanní čerpadlo vzduchu

Kresba J. Nevřalová

Kdo se seznámil alespoň povrchně s varhanami klasického typu ví mimo jiné, že k tomu, aby se varhany rozezvuly, je třeba značného množství vzduchu. Dnes samozřejmě není problémem zajistit i pro největší varhany dostatečné množství vzduchu, veliká čerpadla s výkonnými elektromotory stačí vykrýt i tu největší spotřebu vzduchu, avšak v dřívějších dobách se muselo „šlapat“. Každý nástroj byl opatřen šlapacím zařízením (měchy) a počet lidí, zásobující tento „královský nástroj“ vzduchem byl určen velikostí nástroje. Tak často čteme, že k zásobení varhan vzduchem bylo zapotřebí dvou, ale i více (i 10) lidí, zvaných kalkanti (šlapači). To byla zejména u větších varhan záležitost velmi složitá, která vedle finančních nákladů (i při minimálním honorování kalkantů) často vedla i k nepříjemným situacím, když např. nebyl dostatek lidí, nebo vztah varhaníka a kalkanta nebyl dobrý. Také v olomouckých kostelích tomu nebylo jinak a sledujeme-li problémy kolem varhan z tohoto hlediska vidíme, že často dochází k různým opatřením, která je alespoň částečně řeší. Tak např. u sv. Mořice v Olomouci byl pořízen seznam svátků a významných dní v roce, kdy měl varhaník hrát na velké varhany M. Englera (1745), ve všední dny a méně významné svátky hrál varhaník na pozitiv A. J. Schacka (1716), při-

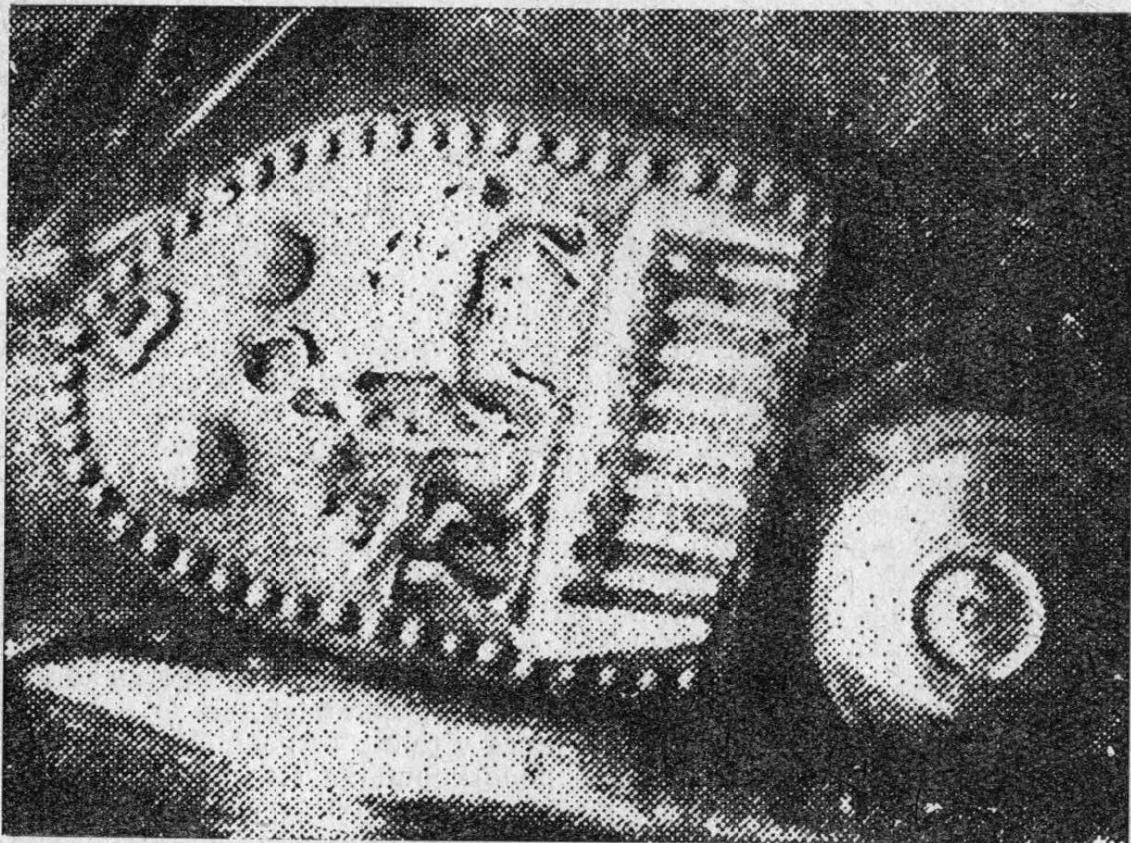
čemž stačil jeden kalkant. Proto byl vítán vynález Adolfa Hillebranta z Olomouce, nové čerpadlo vzduchu vlastní konstrukce, které svou výkonností předčí dosavadní zařízení. Jak se dovídáme z dopisu (z 9. února 1921, StA Olomouc — ACO — C 1 — 113-4641), byl přezkoušením tohoto zařízení olomouckou konsistoří pověřen dómský varhaník a později ředitel kůru Antonín Petzold (1858—1931), který tento, jak píše, malý a jednoduchý stroj nejen schválil, ale i doporučil k zakoupení pro dómské (sv. Václav) varhany za 1.800 K. Do jaké míry se stavba tohoto zařízení rozšířila do olomouckých kostelů se dnes již nedá zjistit, přestavby varhan a zejména elektrifikace kostelů a pořizování elektrických čerpadel vzduchu k varhanám odstranily snad mnohé z Hillebrantových strojů, a tak se v Olomouci dochovala již jen jedna z jeho konstrukcí — u velkých varhan M. Englera v chrámu sv. Mořice. Jak výkonný stroj to byl, ukazuje i zde skutečnost, že do doby jeho zabudování bylo pro velké varhany třeba až sedm šlapačů, po jeho vzniku pouze dvou. Pro zajímavost čerpadla uvádím jeho nákres. Čerpadlo má celkem tři klínové měchy s nasávací záklopkou a výpustním kanálem do centrálního vzduchovodu s regulační záklopkou. Systém měchů vlastně plní funkci jakéhosi třítaktního motoru (zatímco horní měch vzduch vytlačuje, spodní nasává a prostřední vyrovnává difference obou krajních měchů). Veliká kola po stranách plní mimo klikové funkce také funkci setrvačníků. Soustava ozubených kol jednak znásobuje sílu produkovanou točením, jednak dopomáhá stroji ke klidné, rovnoměrné práci a tím k stejnoměrnému, nepřerušovanému zásobování hlavního sběrného kanálu vzduchem. Tím, že nasávání u klínového měchu je zařízeno tak, že se pohybuje spodní deska měchu, je využita i váha desky, která v tomto případě šetří pracovní energii kalkantů. Na závěr bych chtěl ještě podotknout, že toto čerpadlo může ještě i dnes zásobovat starý nástroj M. Englera vzduchem a že dva kalkanti, ovšem při střízlivém užití nástroje a způsobu hry (nikoliv skladby některých současných skladatelů — pokládání loktů na manuál apod.), k tomu stačí.

Antonín Schindler

● K dokumentaci výzdoby koňských postrojů

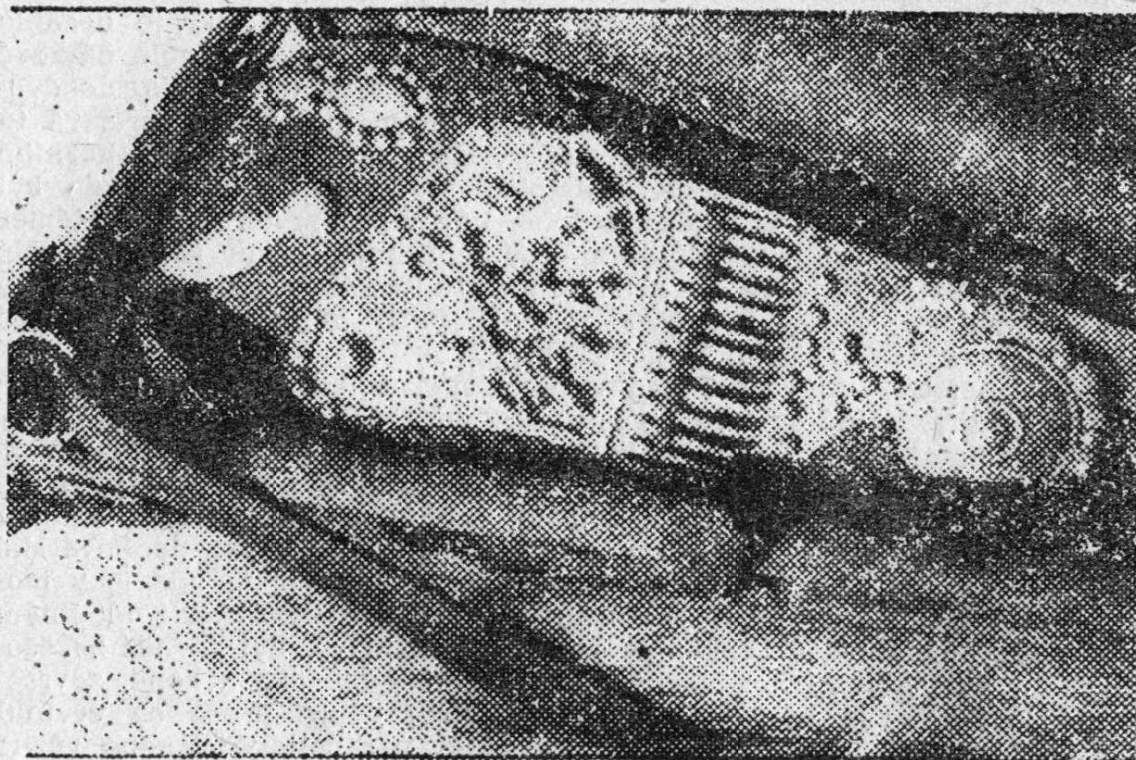
Bohatá výzdoba koňských postrojů má svůj původ v přebujelých formách postrojů na potazích feudálních vlastníků (příkladem je několik souprav k slavnostním vozům olomouckého arcibiskupství), avšak největšího rozvoje dosáhla ve „zlaté době“ povoznictví v průběhu nástupu kapitalismu, dokud pole dálkové dopravy neopanovala železnice. V dalším období, které zasáhlo hluboko do dvacátého století, tento vývoj stagnoval a v různých stupních bohatosti přežívá tu a tam dosud. Významnou enklávu vytvářela do r. 1945 skupina obcí tzv. horního jazykového ostrůvku u Vyškova spolu s nejbližšími českými obcemi, kde byl rozšířen i chov těžkého koně. V současné době, kdy tento prvek vymizel téměř úplně přirozenou cestou (hlavně rapidním úbytkem koní), jsou jen ojedinělé příležitosti k dokumentaci, která je neodkladná (dosavadní literární záznamy jsou velmi sporadické — sk., Bohatost postrojů patří minulosti, Zemědělské družstevní noviny, roč. IV, 1949, č. 1, 5. 1. 1949).

Pravděpodobně nejstarší součástí výzdoby, navazující na barokní předlohy, jsou velké mosazné přezky. Valná část ozdob má však svůj původ v nástrojích k ošetřování koňského potahu, které — aby byly stále při ruce — zavěšovali povozníci přímo na postroj, obvykle na chomout (pozůstatkem této praktiky bylo donedávna zavěšování speciálního klíče k výměně ozubů na podkovách v zimním období). K předmětům tohoto druhu náležela rezervní podkova, podkovářské kladívko, kleště a sekáč. Odvozením této adjustace je kartuše, na níž je v mosazi aplikována podkova a uvnitř ní zmenšené kopie kovářských nástrojů. Jiným námětem výzdoby je hřeben, určený původně k česání hřívy. Byl rovněž zavěšován na chomout, jeho hřbet byl zdoben četnými motivy člověka a koně, završenými obvykle kroužkem k zavěšení. I tento nástroj denní praxe se vyvinul v ozdobu, upevněnou na kožené kartuši tvaru buď parabolického nebo různé

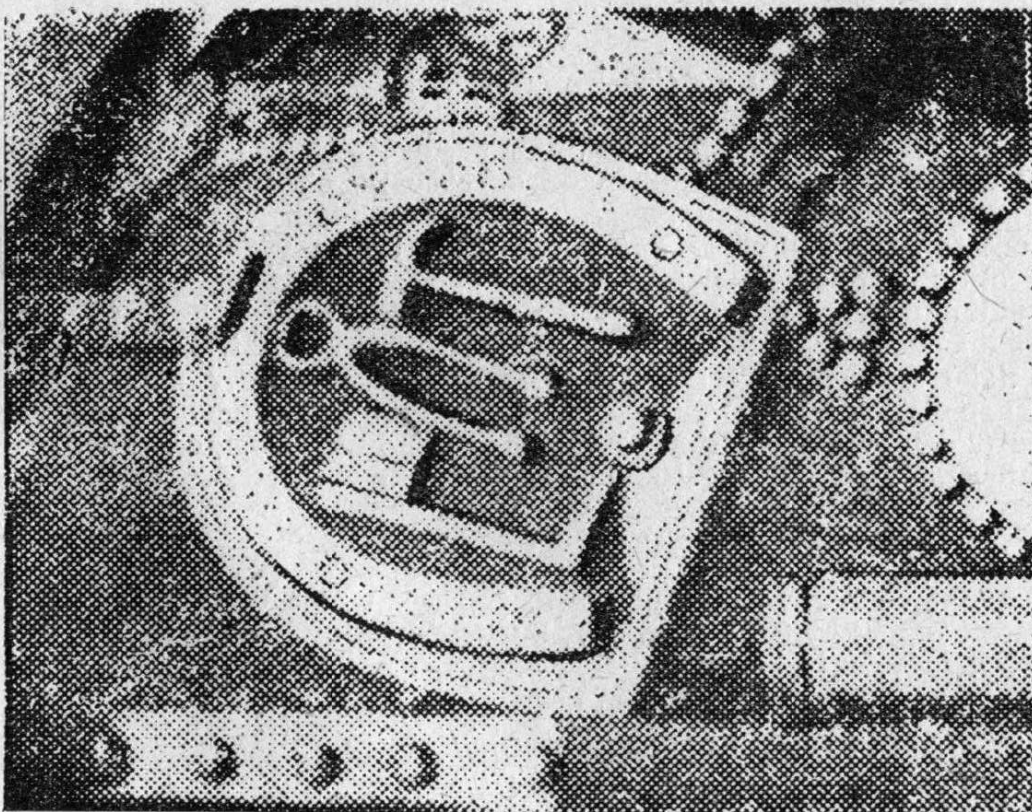
Ozdobný hřeben s figurálním výjevem a puklicovou ozdobou na koňském chomoutu.

Reprodukce ze Zemědělských družstevních novin 1949, čís. 1.

Mosazná výzdoba koňského chomoutu: hřeben s povoznickým výjevem a různé typy puklic.

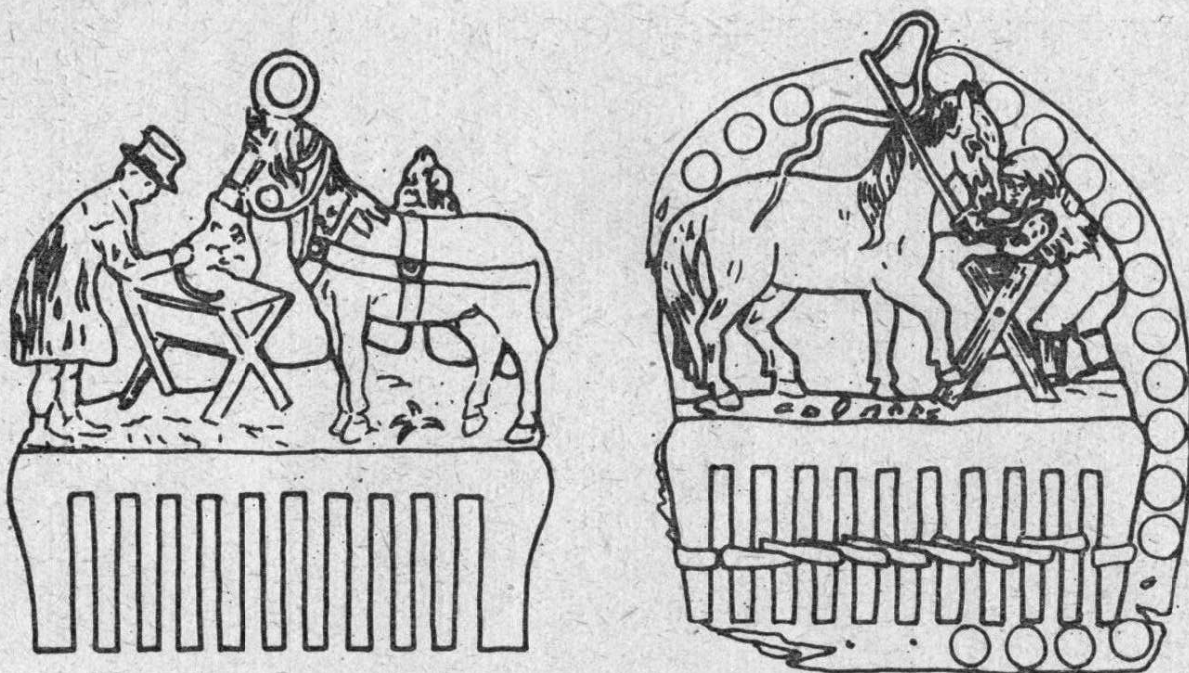
Reprodukce ze Zemědělských družstevních novin 1949, čís. 1.

Mosazná ozdoba koňského chomoutu s podkovářskými nástroji a vlastnickými iniciálami.
Reprodukce ze Zemědělských družstevních novin 1949, čís. 1.

Výzdoba koňského chomoutu s vlastnickou iniciálou.
Zemědělské oddělení VÚO, č. i. Z-889. Snímek Adolf Jankovský.

Mosazné hřebeny s povoznickými figurálními výjevy.
Zemědělské oddělení VÚO č. i. Z-864, Z-865.

ovlivněného formou chomoutu, jejíž okraj byl lemován řadou drobných puklic. Výzdobné motivy jednotlivých hřebenů jsou ukázkami variability mosaznické práce, která čerpala z denního života povozníků na silnicích devatenáctého století. Je to přistrojený kuň, jemuž povozník, oděný tak, jak ho známe z dokumentární kresby M. Alše, sype obrok do dřevěného žlabu. Nebo hospodský podomek provádí týž úkon a hrozí bičem nedočkavému koni (klička biče tvoří závěsné ouško). Na ostatních ukázkách vidíme opět výjev krmení nebo muže krotícího koně.

Velmi rozšířeným prvkem byly puklice z mosazi nebo jiného barevného kovu. Menší typy měly úpravu hřebíků s oblou hlavou, větší puklice různě soustředně profilované nebo hladké měly zespod jedno nebo dvě úchytná ucha. Puklice drobných rozměrů tvořily ozdobné řady nebo obrazce na chomoutu, čelním řemeni ohlávky, svršcovém řemeni nebo na tzv. darmovisech. Větší puklice se umísťovaly na vnější straně ohlávky a svršce. Jiným typem výzdoby byly úzké kovové pásy na obvodu chomoutové kleštiny.

Samostatnou skupinu tvoří výzdobné prvky vlastnického rázu. Byly původně umísťovány na chomoutu formou iniciál jména vlastníka, mosazných písmen latinské abecedy nebo švabachu. Později se tento způsob vyvinul v mosazné tabulky kruhové nebo obdélníkové formy, na nichž bylo plné jméno a adresa majitele buď lité plastickým písmem nebo vyřtuté, mnohdy v secesní úpravě. Tyto tabulky se upevňovaly na venkovní (podle zápřeže tahouna) stranu svršcového řemene.

B.

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci číslo 158. — Vydal Vlastivědný ústav v Olomouci, náměstí republiky 6. Redigoval V. Burian. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 11, třída Lidových milicí 3.

Rukopis odevzdán do tisku 21. 6. 1972

© Vlastivědný ústav Olomouc

Reg. zn. RM 134

Olomouc, Petrášův palác: Průčelí Snímek J. Juryšek
Zadní strana obálky:

Olomouc, Petrášův palác: Portál Snímek J. Kšír
(J. Kšír, Petrášův palác v Olomouci)

OBSAH

ČLÁNKY: J. Kšír, Petrášův palác v Olomouci, 1. — T. Hrbek, Student Slovanského gymnasia v Olomouci Hynek Babička, 9. — A. Ošancová, Olomoucký případ Andreje Hlínky roku 1919, 15. — I. Hlobil, Poznámky k olomoucké kamenné plastice z 80. let 15. století, 21. — Red., K osmdesátým narozeninám inženýra Josefa Kšíra, 24. —

SDĚLENÍ: I. Hlobil, K reliéfu Korunování P. Marie nad hrobem ve farním kostele sv. Gottharda v Bouzově, 26. — A. Schindler, Hillebrantovo varhanní čerpadlo vzduchu, 28. — B., K dokumentaci výzdoby koňských postrojů, 29.